

Міністерство освіти і науки України
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя
Факультет педагогіки, психології, соціальної роботи та мистецтв
Кафедра дошкільної освіти

Освітня програма «Дошкільна освіта»
Спеціальність 012 Дошкільна освіта

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на здобуття освітнього ступеня «магістр»

**ВИХОВАННЯ ПОЧУТТЯ ГОРДОСТІ У ДІТЕЙ ТРЕТЬОГО
РОКУ ЖИТТЯ В ПРЕДМЕТНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ**

СИЛКИ ОЛЕНИ ВАСИЛІВНИ

Науковий керівник:

Кононко О.Л., докт. психол. н., професор кафедри дошкільної освіти Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

Рецензенти:

Лісовець О. В. д-р ф-фії в галузі Освіта/Педагогіка (PhD), доцент кафедри дошкільної освіти Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

Новгородська Ю. Г. к. пед. н., доцент кафедри педагогіки, початкової освіти, психології та менеджменту Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

Допущено до захисту: Протокол № 5 від 29.11 2023 р.
Завідувач кафедри дошкільної освіти:

Кононко О.Л., докт. психол. наук., професор

Ніжин – 2023

ЗМІСТ

ВСТУП	4
 РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИКО – МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ ВИХОВАННЯ ПОЧУТТЯ ГОРДОСТІ В РАННЬОМУ ДИТИНСТВІ.	
1.1. Гордість як психолого-педагогічна проблема.....	9
1.2. Специфіка становлення і розвитку почуття гордості в ранньому дитинстві.....	14
1.3. Психолого-педагогічні умови розвитку почуття гордості у ЗДО.....	20
Висновки до розділу І	24
 РОЗДІЛ ІІ. ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПОЧУТТЯ ГОРДОСТІ У ДІТЕЙ ДВОХ-ТРЬОХ РОКІВ ТА ОПТИМІЗАЦІЯ ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ У ЗДО.	
2.1. Методика константу вального експерименту.....	26
2.2. Рівні вихованості у досліджуваних раннього віку почуття гордості.....	31
2.3. Технологія створення у ЗДО середовища, сприятливого для виховання почуття гордості у дітей двох-трьох років життя.....	36
Висновки до розділу ІІ.....	48
ВИСНОВКИ.....	50
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ.....	52
ДОДАТКИ.....	56

Анотація

Тема кваліфікаційної роботи «Виховання почуття гордості у дітей третього року життя в предметній діяльності» досліджувалася на теоретичному та емпіричному рівнях. Результати вивчення представлено у двох розділах роботи. На теоретичному рівні схарактеризовано стан розробки проблеми вітчизняними та зарубіжними фахівцями; розкрито динаміку змін у розвитку почуття гордості упродовж раннього віку; обґрунтовано педагогічні умови оптимізації виховного процесу у ЗДО. З метою розв'язання емпіричних завдань дослідження розроблено програму й методику констатувального експерименту; визначено критерії, показники та структурні компоненти почуття гордості у дітей третього року життя; визначено та схарактеризовано рівні сформованості у досліджуваних почуття гордості; розроблено методичні рекомендації педагогам щодо ефективного виховання почуття гордості у дітей третього року життя у закладі дошкільної освіти

Ключові слова: *розвиток особистості, почуття гордості, власна гідність, самоповага, адекватна самооцінка, мотивація досягнення, оптимізація виховного процесу*

Abstract

The topic of the qualification work "Education of a sense of pride in children of the third year of life in the subject activity" was studied at the theoretical and empirical levels. The results of the study are presented in two sections of the work. At the theoretical level, the state of development of the problem by domestic and foreign specialists is characterized; the dynamics of changes in the development of a sense of pride during early age are revealed; the pedagogical conditions for optimizing the educational process in primary education are substantiated. In order to solve the empirical tasks of the research, the program and methodology of the ascertaining experiment were developed; the criteria, indicators and structural components of the feeling of pride in children of the third year of life are determined; determined and characterized the levels of formation of the sense of pride in the researched subjects; methodical recommendations for teachers on the effective upbringing of a sense of pride in children of the third year of life in a preschool education institution have been developed

Key words: *personality development, sense of pride, own dignity, self-respect, adequate self-esteem, motivation to achieve, optimization of the educational process*

ВСТУП

Актуальність дослідження. Життєва компетентність особистості, її благополуччя, комфорт, почуття рівноваги неможливі без розвиненості з дитинства гордості дитини - уміння визнавати свої позитивні якості та досягнення, цінувати себе за це, ставитися з самоповагою, любові та симпатії до самого себе. Практика засвідчує, що, на жаль, цьому аспекту освітньої роботи зазвичай приділялося недостатньо уваги як у виховному процесі ЗДО, так і сім'ї. Негативними наслідками такого стану речей виступають дві крайнощі: невпевненість дитини, недовіра власному досвіду, невміння відстояти себе, аргументувати свою правоту, або, намагання дитини звеличити себе, піднятися над усіма іншими, центрувати на власних інтересах. проявити пихатість.

Тому вкрай важливо збалансувати в освітньому процесі і протилежні тенденції, задовольнити як індивідуальні, такі соціальні потреби та інтереси зростаючої особистості. Не випадково у нормативних документах, зокрема у Базовому компоненті дошкільної освіти України та Програмі розвитку дитини від народження до шести років «Я у Світі» самолюбність, власна гідність, ціннісне само ставлення віднесені до базових якостей особистості, які слід плекати з раннього дитинства [3, 47]

Актуальності проблеми розвитку почуття гордості з перших років життя додає брак вітчизняних досліджень вказаного напрямку та існування соціального замовлення педагогічної практики на діагностичний інструментарій та технології виховання даної особистісної якості.

Гордості фахівці розглядають в контексті виховання ціннісного само ставлення особистості. В науковій літературі представлені різні аспекти проблеми, зокрема філософські основи форсування ставлення особистості до себе та інших людей (Р. Декарт, І. Кант, А.Камю, І.Фіхте та ін..) В психології та педагогіці само ставлення тісно пов'язане з проблемою становлення і розвитку самосвідомості особистості, цей аспект досліджений багатьма провідними фахівцями (М. Боришенвський, П. Чамата, Р. Шакуров). Вивчена

структура і динаміка ставлення особистості до себе (Р. Берне, У. Джемс, Х. Каплан, К. Роджерс, М. Розенберг, Г. Уайлі та ін.): розкриті особливості самооцінки та її взаємозв'язок із зовнішніми оцінками значущих людей (Г. Прихожан, та ін.); науково обґрунтовано фундаментальні засади розвитку особистості (І. Бех, О. Кононко, Г. Костюк та ін.). Феномен ціннісного ставлення характеризується певними компонентами, формами і показниками (І. Бех, О. Кононко, В. Сухомлинський). Проявами позитивного само ставлення виступають гордість, самоповага, самолюбність, які досліджувалися рядом вітчизняних фахівців (О. Безкоровайна, Н. Дятленко, О. Кононко, В. Сухомлинський, Н. Чиренко та ін.)

Ціннісне ставлення до себе розглядалося як важлива компонента самосвідомості, яка засвідчує зрілість особистості, Увага до проблеми певної кількості науковця і не забезпечує належного її належного вивчення. Особливо це стосується раннього та дошкільного віку, коли закладаються основи особистісного розвитку та заявляють про себе гордість, самолюбність, прагнення самоствердитися. Брак вітчизняних досліджень вказаного напрямку та існування соціального запиту на методи діагностики та виховання гордості обумовлюють вибір нами теми кваліфікаційної роботи: **«Виховання почуття гордості у дітей третього року життя в предметній діяльності».**

Мета дослідження: базуючись на аналізі вітчизняних та зарубіжних психолого-педагогічних джерел теоретично обґрунтувати педагогічні умови виховання та експериментально дослідити особливості сформованості у дітей третього року життя почуття гордості.

З метою досягнення мети дослідження необхідно було розв'язати комплекс таких завдань:

1. Розкрити зміст та структуру поняття «почуття гордості» дитини третього року життя».
2. Обґрунтувати педагогічні умови оптимізації освітнього процесу у ЗДО, спрямованого на виховання у дітей раннього віку почуття гордості

3. Визначити критерії, показники та компоненти оцінки міра вихованості у дітей третього року життя почуття гордості..

4. Схарактеризувати рівні вихованості почуття гордості досліджуваних раннього віку.

5. Розробити методичні рекомендації педагогам ЗДО щодо ефективного виховання у дітей раннього віку почуття гордості

Об'єкт дослідження - процес виховання у дітей третього року життя почуття гордості.

Предмет дослідження - особливості вихованості та педагогічні умови підвищення ефективності процесу формування у дітей раннього віку почуття гордості у предметній діяльності.

Теоретико-методологічною основою дослідження виступають: положення філософії та психології про сучасні підходи до функціонування особистості (В. Кремень, С. Максименко, Ю. Приходько, Л. Шелестова); вчення про детермінацію і закономірності розвитку особистості у ранньому та дошкільному дитинстві (О. Кононко, В. Котирло, Т. Піроженко); положення про почуття гордості як характеристику зростаючої особистості (І. Бех, В. Кузьменко, Т. Шарапова); використання сучасних освітніх технологій у вихованні дітей раннього віку (А. Блеч, І. Гладченко, С. Трикоз, Л. Ярмола).

З метою розв'язання означених вище завдань дослідження нами використано **методи:**

теоретичні: вивчення психолого-педагогічних джерел з метою уточнення змісту поняття «почуття гордості», розробки критеріїв, показників та компонентів жданого феномену та узагальнення емпіричних даних з метою діагностики особливостей вихованості у дітей раннього віку почуття гордості та методики їх ефективного виховання у ЗДО;

емпіричні: діагностичні (бесіди, спостереження, проєктивні методики, моделювання експериментальних ситуацій); педагогічний експеримент;

статистичні: методи кількісного аналізу з метою узагальнення емпіричних даних та визначення основних особливостей почуття гордості дітей третього року життя.

Наукова новизна результатів дослідження:

уперше описано комплекс педагогічних умов та методик упровадження ефективно організації спільної діяльності дітей третього року життя; визначено критерії, показники, компоненти та експериментально визначено рівні вихованості у дітей раннього віку соціальних умінь; розроблено систему ефективного виховання у досліджуваних третього року життя соціальних умінь у ЗДО;

дiтей раннього віку життя доцільно характеризувати за структурою відповідного поняття, до складу якого увійшли: когнітивний, емоційно - ціннісний та поведінковий компоненти; деталізовано вікові та індивідуальні особливості почуття гордості дітей третього року життя;

подальшого розвитку набули методи і форми виховання у дітей раннього віку почуття гордості. **Теоретичне значення** дослідження полягає у розробці концептуальних засад процесу виховання у дітей раннього віку почуття гордості; у визначенні змісту та структури провідних категорій дослідження; в описі рівнів вихованості у дітей третього року життя уміння пишатися своїми досягненнями, у розробці шляхів та засобів оптимізації процесу виховання у досліджуваних вказаного віку почуття гордості.

Практичне значення дослідження полягає у розробці діагностичної методики вивчення особливостей вихованості у дітей раннього віку почуття гордості; визначенні підходів до створення в умовах ЗДО розвивального середовища, сприятливого для формування продуктивної діяльності, суттєвого підвищення ефективності процесу виховання у досліджуваних трьох років життя умінь долати труднощі, діяти самостійно та впевнено, доводити розпочате до кінця, орієнтуватися на високі стандарти якості

виконання ЗДО №804. Результати дослідження та розроблені методичні рекомендації можуть використовуватися у процесі підготовки студентської молоді до роботи з виховання дітей раннього віку почуття гордості за свої досягнення..

Впровадження результатів проведеного дослідження здійснювалося через:

участь у: науково-практичних конференціях:

-Регіональна науково-практична Інтернет-конференції студентів, молодих науковців, педагогів-практиків «Сучасне дошкілля: актуальні проблеми, педагогічні пошуки, здобутки», яка відбулася 20 червня 2023 року міста Ніжин;

-Всеукраїнська науково-практична Інтернет-конференції студентів, магістрів та молодих науковців «Сучасне дошкілля: актуальні проблеми, досвід, перспективи розвитку», яка відбулася 18 жовтня 2023 року

друк статей:

-назва статті «Гордість, як показник повноцінного особистісного розвитку в ранньому дитинстві», збірник «СУЧАСНЕ ДОШКІЛЛЯ: АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ, ПЕДАГОГІЧНІ ПОШУКИ, ЗДОБУТКИ», дати публікації червень 2023 року, сторінки 219-224;

- назва статті «Діагностика та оптимізація процесу виховання гордості у дітей раннього віку», збірник Актуальні проблеми та інноваційні пошуки у галузі сучасної дошкільної освіти, дата публікації жовтень 2023 року, сторінки 203-208.

Структура та обсяг кваліфікаційної роботи: кваліфікаційна робота складається з вступу, двох розділів, висновків до кожного, списку використаних джерел, додатків. Текст містить 2 таблиці, список джерел нараховує 62 позицій. Загальний обсяг роботи 60 сторінок, з них основного тексту 47 сторінок.

РОЗДІЛ І. ТЕОРТИКО – МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ ВИХОВАННЯ ПОЧУТТЯ ГОРДОСТІ В РАНЬОМУ ДИТИНСТВІ

1.1. Гордість як психолого-педагогічна проблема.

Аналіз наукових джерел засвідчує, що вітчизняні психологи і педагоги рідко роблять предметом аналізу такі моральні категорії, як совість, гідність, самолюбність, самоповага, довіра до себе тощо.. Здебільшого увага дослідників прикута до дослідження проявів морального ставлення особистості до інших людей, а не до самої себе. Зовсім відсутні сучасні теоретико - експериментальних досліджень, присвячених виникненню почуття гордості у ранньому дитинстві. А потреба в таких працях залишається високою з огляду на те, що саме у перші роки життя закладається фундамент особистісного розвитку дитини взагалі, гордості як однієї з базових якостей зокрема. У дослідженні використовується доробок психологів і педагогів з проблеми розвитку моральних якостей у дітей різних вікових груп. Він слугує підставою для визначення концептуальних засад нашого дослідження.

Розвиток почуття гордості є запорукою життєвої придатності особистості, її життєстійкості. Проблемі розвитку життєстійкості особистості присвятили свою працю Т. Титаренко та Т. Ларіна . Автори акцентують увагу на важливості плекання у зростаючої особистості здатності використовувати свої внутрішні регулятивні резервні ресурси, безпечно опанувати мистецтво долаття труднощів, виходу з стану перевантаження виборами. Вказані фахівці вказують: на важливість виховання в особистості віри у власні сили й можливості, здатність долати щоденні негоди, переборювати кризові випробування.

Т. Титаренко та Т. Ларіна підкреслюють, що кожній людині доводиться щоденно відстоювати своє право на власний вибір, виборювати власне місце під сонцем, що вимагає від людини не тільки успішно долати життєві кризи та здійснювати особистісні вибори, а й знаходити шляхи ефективного життя. На думку авторів, сьогодення вимагає від кожної особистості вміння не лише

адаптуватися, пристосовуватися, підкорятися зовнішнім вимогам, але й спроможності використовувати свій внутрішній ресурс та ефективно впливати на соціальне довкілля, діяти рішуче, протистояти руйнівному тиску, пливати проти течії [57].

Як зазначають фахівці, гордість є опорою особистості і лежить в основі її незалежності та свободи, виступає джерелом її суб'єктності. Як зазначає В. Татенко, свобода волі, право на вибір, можливість самоактуалізації, саморозвитку становлять ціннісне-сміслову ядро особистісного способу буття. На думку автора, бути суб'єктом життєдіяльності означає: виступати ініціатором, творчим виконавцем своїх життєвих проєктів; діяти за власною внутрішньою спонукою; виявляти вибірковість; перетворювати дійсність, а не тільки пристосовуватися до неї; долати перешкоди на шляху до мети; протистояти тому, що може зашкодити досягненню життєву важливих цілей; бути вірним собі, змінювати себе за власним бажанням [56].

Дослідження Н. Дятленко спрямоване на аналіз динаміки розвитку самоповаги у дошкільному віці. Автор кваліфікує самоповагу як компоненту само ставлення зростаючої особистості, як її шанобливе ставлення до себе як до значущої людини. Н. Дятленко надає важливого значення для розвитку самоповаги дошкільника рефлексії як здатності аналізувати та оцінювати власні якості та результати своїх дій. Важливим показником прагнення дошкільника до самовираження, переживання гордості за свої досягнення автор називає самостійність, позитивне ставлення до процесу та результатів власної діяльності, здатність демонструвати значущим іншим свої досягнення [18].

Вивчаючи феномен власної гідності, вітчизняний педагог Н. Чиренко розробила критерії оцінки міри його вихованості в особистості. До основних критеріїв вона віднесла: реалістичність Я-образу (знання своїх чеснот і вад, адекватна самооцінка, усвідомлення своєї цінності, повага до інших), сформованість мотивації досягнення (прагнення до успіху, здатність поводитися самостійно та впевнено, долати труднощі та досягати поставленої

мети), здатність до саморегуляції поведінки (само підтримка, самозахист, протистояння небажаному впливу, уміння утриматися від соціально неприйнятної поведінки). Згідно її даних, лише близько десятої частини дітей характеризувалися високим рівнем розвитку бажаного і доступного рівня розвитку власної гідності.

Н. Чиренко виділено п'ять типів сформованості у досліджуваних власної гідності: гармонійно-збалансований, відносно-збалансований, не збалансовано-суперечливий, не збалансовано-залежний, не збалансовано-егоцентричний. Автором встановлено, що розуміння гідності як усвідомлення власної апріорної цінності виявляється незначною мірою та в опосередкованому вигляді [61].

У контексті нашої роботи становить інтерес дослідження О. Безкоровайної, яка характеризує гідність крізь призму переходу від зовнішнього опосередкування моральної поведінки вказівками дорослих до глибокого внутрішнього її опосередкування. Такий підхід актуалізує важливість для розвитку гідності здатності дитини самостійно оцінювати власні дії, поведінку, якості. О. Безкоровайна підкреслює: необхідно створювати у закладі освіти умови діяльності, які уможливають самостійну активність особистості, довільну саморегуляцію поведінки, моральне само оцінювання. На думку автора, самоствердження є основним шляхом формування почуття власної гідності.

Як підкреслює О. Безкоровайна особистість – це духовна сутність людини, яка виступає в різноманітних узагальненнях та системах якостей. Зокрема таких: сукупність соціально значущих властивостей; система ставлень до світу та самої себе; система діяльності, здійснюваних соціальних ролей; сукупність поведінкових ролей; усвідомлення навколишнього світу та себе в ньому; система потреб; сукупність здібностей, творчих можливостей; сукупність реакцій на зовнішні умови [5].

Як зазначають Т. Піроженко, С. Ладивір, гордість – важливий показник особистісного розвитку дитини дошкільного віку, який позначається на її

суб'єктивній картині світу, світобаченні, адекватному сприйняттю свого місця в житті. Автори підкреслюють: внутрішня картина світу є важливим орієнтиром для дитини як суб'єкта життя, її адекватність та цілісність пов'язана з такими новоутвореннями особистості та свідомості, як дитячий світогляд, внутрішні етичні інстанції та адекватна самооцінка [59].

Відправними у нашому дослідженні слугують положення, розроблені О. Кононко стосовно феномену власної гідності як близької до поняття гордість. Зокрема це стосується важливості розвитку у дошкільному дитинстві самостійності як базової якості особистості, саморегуляції поведінки та емоцій, мотивація досягнення (прагнення високих стандартів якості) та адекватність самооцінки. Їх сформованість уможливорює перетворення ситуативних проявів гордості на тенденцію поведінки, а отже і на базову якість особистості [22].

З огляду, що почуття гордості є проявом особистістю ціннісного ставлення до самого себе, є сенс проаналізувати дослідження О. Рейнпольської. Як зазначає вказаний автор, ціннісне само ставлення – це складна характеристикою особистості, що виникає на основі само сприйняття, самооцінки, образу «Я» й оцінки і проявляється у поведінці й діяльності як загальне почуття «за» чи «проти» себе у формі самоповаги, ауто симпатії,

У загальному контексті термінологічного поля О. Рейнпольською визначено сутність поняття «ціннісне само ставлення дошкільника», яке вона кваліфікує як сукупність уявлень, переживань, конструктивних/деструктивних самооцінок особистості у формі власних рефлексивних якостей, що узагальнюючись у ціннісне-Я, зумовлюють стиль її поведінки, діяльності та спілкування. Автор зазначає: ціннісне само ставлення інтерпретується як індивідуально і соціально творчий акт свідомої реалізації особистістю своєї ціннісної сутності, пов'язаної із зміною власного «Я», розвитком ідентичності.

Як констатує О. Рейнпольська, ціннісне само ставлення пов'язане зі здатністю означувати себе як хорошої дитини, яка прагне презентувати власне

«Я» через сукупність запозичених у важливих для неї дорослих властивостей. Дитина переосмислює себе, переживає своєрідність, прагне утвердитися у соціальному контексті. О. Рейнпольська підкреслює: виникнення рефлексії розширює уявлення про власне «Я», ускладнює розмірковування, спрямоване на індивідуальне прийняття ціннісного особистісного смислу [51].

Формування почуття гордості засвідчується фактом розвитку само свідомості особистості, зокрема адекватної самооцінки. Як зазначає М. Боришевський, адекватна самооцінка – важливий компонент самосвідомості, яким фіксується здатність особистості спів віднести результат своєї діяльності з бажаним і соціально прийнятним. Вольові якості є стрижнем особистості, дитини рішуча у своєму виборі та оцінках, впевнена у досягненні мети [10].

Упровадження у педагогічну практику особистісно орієнтованої парадигми підвищує значення аналізу існуючих і створених нових освітніх підходів, зокрема. оптимізації змісту виховання, спрямованого на формування у зростаючої особистості ціннісного ставлення до себе. Як зазначає С. Світлична, ціннісне ставлення до себе у психолого-педагогічній літературі розглядається як важлива компонента самосвідомості, що засвідчує зрілість особистості. Феномен характеризується як система зв'язків людини із значущими для неї сторонами дійсності, що реалізується у поведінці, закріплюється у способі життя, стає складовою самосвідомості.

Досліджуючи ціннісне само ставлення, С. Світлична виділяє три рівні його сформованості - високий, середній та низький. Критеріями розподілу слугували: реалістичний образ Я, прояви самоповаги та усталена суспільно значуща поведінка. Результати константу вального експерименту дали автору підстави для такого висновку: рівень сформованості у більшості досліджуваних ціннісного ставлення до себе знаходиться на середньому та низькому рівнях і потребує організації спеціально організованих впливів [52]

Базуючись на розкритих концептуальних засадах дослідження можна стверджувати: ціннісне само ставлення – складова самосвідомості

особистості; ціннісне само ставлення пов'язане з суб'єктивним підходом, із здатністю особистості бути активним суб'єктом життєдіяльності; ціннісне само ставлення проявляється у таких якостях особистості, як самоповага, гордість за свої досягнення та самолюбність

1.2. Специфіка становлення і розвитку почуття гордості в ранньому дитинстві.

Ранній вік - період дитинства, коли інтенсивно розвивається свідомість та самосвідомість, малюк починає застосовувати займенник Я, висловлювати високі очікування та домагання. Як зазначає О. Кононко, основним надбанням дитини другого року життя є оволодіння умінням ходити. Це уміння розширює можливості малюка, його життєвий простір, наповнює прагненням освоїти невідоме. На третьому році життя дитина оволодіває елементарними навичками безпечної поведінки, усвідомлює свою статеву належність та притаманні їй правила рольової поведінки.

Вказаний фахівець підкреслює: діючи з предметами, дитина досягає певних результатів, прагне їх оцінити, очікує схвалення від авторитетного дорослого. О. Кононко підкреслює: починає формуватися система її ставлень до себе та оточуючого світу, дитина відчуває задоволення від успішних дій з предметами та відчуває незадоволення від невдалих. Дорослий потрібний дитині як помічник, носій інформації, авторитетний експерт.

Згідно позиції дорослого, у дитини формується почуття власності, оцінне ставлення до себе. Як зазначає О. Кононко, дитина пізнає себе у дзеркалі, на фотографіях та аудіо записах. Дорослий допомагає дитині усвідомити рольові стосунки та своє місце в них. Дитина розкриває «я» і «ти», «моє» і «твоє»; вона розрізняє емоційний стан рідних та близьких людей, виявляє чутливість до нього. У неї виникає прагнення з'ясувати, що вона може зробити без дорослого. Формується елементарне уявлення про свою цінність для дорослих. Дає про себе знати потреба у нових враженнях. Малюк починає диференціювати «хочу» і «треба». Закладається фундамент для елементарної

системи цінностей і переваг, вона може чекати протягом певного часу бажаного, розвивається елементарне уявлення про межі схвалюваного [47].

За даними дослідження Л. Олійник, на третьому році життя інтерес до себе посилюється: дитина роздивляється своє тіло, в неї формується елементарна самооцінка, розвивається цілепокладання, дитина радіє своїй самостійності, розширюється коло її інтересів. Малюк вирізняється високою емоційністю, вразливістю, його настрої швидко змінюються, Дитина виявляє співчуття до близьких дорослих, заспокоює, жаліє. Якщо дорослий збагачує уявлення дитини про себе, вона цікавиться своєю зовнішністю, вправністю, навчається діяти впевнено. Підвищується її продуктивність, вона прагне діяти самостійно у знайомих і незнайомих ситуаціях. Починає проявляти елементи самодіяльності [40]

Як зазначає Л. Калуська, на третьому році життя в дитини формується відчуття власного «Я», усвідомлення свого соціального статусу, навички говорити про себе у першій особі. Інтенсивно розвиваються соціальні контакти, навички соціальної поведінки. Малюк виділяє з поміж інших симпатичних однолітків, проявляє до них прихильність, прагне продемонструвати свою умілість. Доброзичливе ставлення до однолітків слугує умовою появи дружби, товаришування з ними, проявів співчуття. Дитина висловлює: задоволення з приводу власних успіхів, щиро радіє успіхам своїх однолітків.

У процесі предметної діяльності малюк освоює здатність грати, оволодіває елементарними вміннями виконувати різні ролі. Л.Калуська зауважує: у дітей починають формуватися мотиви суспільної користі, вони прагнуть допомагати дорослим, прагнення досягти певних результатів своїх дій. З'являється усвідомлення, що усі працюють, з'являється мотивація на працю. Малюк вже володіє елементарним трудовим досвідом, охоче залучається до роботи з прибирання ігрового куточка, розставлення столових приборів (спільно з дорослим, дотримуючи правил техніки безпеки). Розвиваються елементарні звички класти речі на свої місця,

підтримати лійку, насипати корм, налити воду пташкам, полоти квіти, виконувати елементарні трудові доручення.

Закладаються основи для появи елементарного почуття гордості, поваги за свою умілість, заздрість, працювати самостійно. За даними Л. Калуської, у дитини раннього віку виникає вміння ціннісно ставитися до результатів своєї праці, залучатися до спільної праці з дорослими з метою формування елементарних навичок бережливого ставлення до предметів, речей, матеріалів, обладнання та інших предметів людської праці. Формуються елементарні уявлення про свою статеву належність та здатність пишатися нею [21].

Провідною діяльністю дітей раннього віку є предметна. Це діяльність, спрямована на оволодіння виробленими в суспільстві способами використання різноманітних «культурних» предметів: знарядь праці, іграшок, посуду, меблів тощо. До предметних дій дитина переходить від маніпуляцій із предметами, до предметних дій. Досягаючи певних результатів, дитина відчуває задоволення, гордість за своє досягнення

За даними досліджень З. Гіріної, період раннього віку – особливий період життя, упродовж якого особистість розвивається вкрай інтенсивна. Малюк оволодіває прямою ходьбою, предметна діяльність стає провідною у психічному розвитку, а мовлення - засобом спілкування. Зароджуються ігрова та зображувальна діяльність, розвиваються різні форми спілкування з дорослими та однолітками, інтенсивна формуються новоутворення в особистісній сфері малюка. Дитина впевнено оперує займенником «Я», освоює світ предметів і речей, осягає їх призначення, досліджує їх, пізнає їхні властивості (величину, колір, форму). Малюк виконує індивідуальну дію відповідно до заданого дорослим зразка, інакше вона не зможе досягнути правильного результату [17].

За даними провідних фахівців, основними напрямками розвитку предметної дії дитини є:

- перехід від спільного з дорослим до самостійного її виконання. Наслідком цього є виокремлення дорослого як зразка дії, з яким малюк починає себе порівнювати;

- розвиток засобів і способів орієнтації дитини під час виконання предметної дії.

Це сприяє оволодінню специфічними способами використання предмета, перенесенню дії з одного предмета на інший, з однієї ситуації на іншу, а загалом - до узагальнення дії і виникнення ігрової дії. Внаслідок цього виникає предметне ставлення до дійсності, за якої дитина не лише дізнається про призначення, а й про функцію предметів, а також особиста дія, усвідомлене " Я сам ". Таким чином, у процесі предметної діяльності, дитина під керівництвом дорослого оволодіває умінням діяти з предметами відповідно до їх функціонального призначення.

За даними дослідження Л. Олійник, вдосконалення ходіння відіграє важливу роль у формуванні здатності дитини раннього віку вправно рухатись, переборювати труднощі, піднімання, переступання через перешкоди. Збільшується арсенал довільних дій дитини. Навмисне наслідування перетворюється на важливий чинник розвитку активності дитини. Соціальна ситуація сумісної діяльності дитини і дорослого містить протиріччя: спосіб дії з предметом, зразок дії, належить дорослому, а дитина повинна виконувати індивідуальні дії. Це протиріччя вирішується в новому типі діяльності- предметній, спрямованій на засвоєння суспільно вироблених способів дій з предметами. Перш за все, вона предметна, тому що мотив діяльності заключається в самому предметі, в способі його вживання [40].

Функціональні властивості предметів відкриваються малюку через виховний і навчальний вплив дорослих. Дитина дізнається, що дії з різними предметами мають різний ступінь вільного поводження з ними. Жорстка закріпленість дій за предметами-знаряддями, способи дій з ними засвоює дитина під впливом дорослого і переносить на інші предмети. Поступово дитина починає довільно наслідувати дії, які їй спеціально не показують, але

які вона сама бачить в навколишньому житті. Поступово предмети, з якими можна діяти однаково об'єднуються в одну групу, незважаючи на різницю в їх розмірі, кольорі тощо. Відбувається перше узагальнення дій, а з часом і перенесення засвоєваних дій із справжніх предметів на іграшки.

За даними дослідження З. Гуріної, предметна діяльність суттєво позначається на особистісному становленні та розвитку дитини раннього віку. Відокремлюючи дії від предметів, порівнюючи свої власні дії з діями інших людей, малята починають усвідомлювати їх як власні дії. Це виражається в появі займенника першої особи однини - "Я". Так виникає особиста дія, пов'язана з виразною тенденцією до самостійності, що виявляється у постійних заявах і вимогах дитини "Я сама!" Ці новоутворення, що виникають у ході предметної діяльності, стають основою нових стосунків дитини з дорослими, які складаються у наступних вікових періодах [17].

Згідно підходу М.Олійник, розвиток особистості в ранньому віці відбувається надзвичайно інтенсивно. Оскільки дитина активно пізнає світ речей, маніпуляція предметами для неї перетворюється на найбільш значущу діяльність. Починають формуватися моральні почуття, з допомогою дорослого дитина починає рахуватися з іншими людьми – говорити тихіше, поступатися місцем старенькій людині, поділитися іграшкою з однолітками. У дитини виникають позитивні стосунки з товаришами - вона з ними грає, посміхається їм, вдається до лагідних слів, виявляє співчуття.

Вказаний фахівець зазначає, що дітям раннього віку притаманне переживання такого почуття, як самолюбство. Воно формується під провідним впливом людських відносин, в які змалку включається дитина. Важливу роль у його становленні відіграють оцінні відносини — схвалення, подяка, повага, гнів, нарікання тощо. Під їх впливом формується оцінка дитиною своїх дій, вчинків, якостей. Самолюбність складається як відображення оцінок значущих дорослих і виступає формою прояву моральної самосвідомості дитини раннього віку [40].

За визначенням Р.Шакурова, у процесі спілкування з дорослими у дитини формується емоційна реакція на схвалення. Зародження емоційної реакції на похвалу створює внутрішні передумови для розвитку в неї самооцінки, самолюбства, гордості за свої досягнення та якості. Поступово у дитини раннього віку формується більш-менш стійке позитивно-емоційне ставлення до себе, елементарні форми самоповаги.

Як зазначала В.Котирло, важливу роль у розвитку особистості в ранньому дитинстві відіграє закладання фундаменту волі. Найбільшу спонукальну силу для довільних дій дитини має опосередкована прямим заохоченням до активного їх наслідування і відтворення дії дорослої людини. Виконуючи вимоги та прохання дорослих, діти у кінці третього року вже можуть визначити мету своїх дій, свої наміри і сподівання.

Згідно підходу З. Гуріної, О. Кононко, Л. Олійник, розвиток емоційно-вольової сфери дитини тісно пов'язаний із зародженням самосвідомості. Дитина впізнає себе в дзеркалі, певний час роздивляється свій одяг, зачіску, прикраси. Більшість дітей, побачивши своє відображення, торкалися пальцями носа, впізнаючи себе. Впізнавання себе — найпростіша форма самосвідомості. Новий етап у розвитку самосвідомості починається, коли дитина починає себе називати спочатку по імені "Коля", "Таня", з часом з'являється займенник "Я". Дитина починає заявляти "Я сама!" у випадках, коли дорослі роблять за неї те, що вона вже може зробити сама.

Опікуючись проблемою плекання почуття самовартісності, О.Кононко так характеризує таку дитину: насолоджується своїм активним станом, усвідомлює свою значущість для рідних та близьких, характеризується позитивним Я-образом, позитивно оцінює власні можливості, володіє адекватними прийомами самопомоги й підтримки, чесна та правдива, цікавиться собою, чутлива до свого стану, порівнює його із станом оточуючих людей (дорослих та однолітків), схвалює себе за певні здобутки, знає, що їй вдається краще, а що – гірше, відстоює власну гідність, прагне високих

стандартів якості, домагається визнання своїх позитивних якостей і результатів діяльності авторитетними дорослими [26].

Важливо з'ясувати, за яких педагогічних умов формується почуття гордості у дітей раннього віку. Їх визначення сприятиме більш ефективному вихованню у дітей третього року життя почуття гордості за свої досягнення у предметній діяльності.

1.3. Психолого-педагогічні умови розвитку почуття гордості у ЗДО,

Почуття гордості – важлива складова особистісного становлення і розвитку дитини раннього віку. Модель моральних цінностей, які є основою розвитку гордості, формують останню через самоствердження в діяльності, яка супроводжується успіхом, схваленням, емоційним задоволенням. Отже, необхідно створити умови, сприятливі для прагнення дитини самоствердитися через досягнення практичного результату, одержання за це схвалення дорослого та переживання дитиною відчуття задоволення від своєї спроможності.

Як зазначає І.Бех, під формуванням особистості розуміється сукупність прийомів і способів соціального впливу на дитину, мета яких – створити систему певних соціально значущих цінностей, розвинути базові якості, закласти фундамент ціннісних орієнтацій. З огляду, що основним способом буття особистості є розвиток, який виражає основну потребу дитини – досягати можливої повноти втілення в індивідуальній формі. Як зазначає фахівець, моральний вибір набуває сенсу лише за умови, що інтереси інших стають більш значущими, ніж власні. Особистість формується в процесі виховання як цілеспрямованого впливу суспільства на неї. Дитяча особистість включена у систему суспільних відносин, вона поступово їх засвоює, вони стають її власними ставленнями до різних сторін оточуючої дійсності [9].

За даними досліджень провідних фахівців, особистість в процесі свого життєвого руху створює специфічну детермінацію, яка опосередковує залежність, попереднього і наступного вікових етапів в ході життя. Дитина

стає особистістю, щоб пізнати оточуючий світ і саму себе, самовдосконалюватись, у процесі створювальної діяльності домагатися високих результатів.

Досліджуючи почуття власної гідності, самоповаги, честі, О.Кононко називає такі умов оптимізації виховного процесу: упровадження у педагогічну практику особистісно орієнтованої парадигми; авансування довіри можливостям дитини; надання педагогом права на помилку; підтримка намагань поводитися самостійно, наполегливо, впевнено; відмова дорослого від надання прямої підказки, показу способу дій; вправління в умінні обгрунтовувати та відстоювати власну точку зору; аналізувати наслідки своїх дій; урізноманітнювати способи впливу на дитину [27].

Досліджуючи феномен самоповаги, Н.Дятленко зауважує, що існує декілька причин, що сприяють її розвиток. До них автор відносить: природне прагнення малюка переживати радісні відчуття внаслідок зроблених відкриттів; появи в дитини прагнення аналізувати, порівнювати, спів ставляти навянге знання з новим, радіти своїм успіхам; здатність дитини запам'ятовувати свої досягнення, збагачувати свій досвід. Завдяки цьому з допомогою дорослих розвивається самосвідомість дитини, розширюється життєвий досвід, накопичуються уявлення про себе, Граючи, навчаючись, працюючи, дитина отримує про себе безліч уявлень, починає орієнтуватися у тому, що їй подобається більше, а що – менше.

Н. Дятленко зазначає: з свіком стабілізується Я-образ, дитина усвідомлює незворотність своєї статевої належності, починає розуміти свої права та обов'язки, орієнтується у власних чеснотах і вадах, володіє певним словником для вираження своїх почуттів, планів, якостей та досягнень формується самооцінка. Дитина прагне самовираження та отримання за це схвалення авторитетного дорослого. Поєднання в активності дитини прагнення до творчого самовираження з тенденцією до самозбереження забезпечує розвиток ціннісного самоствавлення [18].

Як стверджує А. Силвестру, важливою умовою розвитку почуття самоповаги виступає формування внутрішнього світу. Внутрішній світ дитини не лише набуває для неї самої якісно нового суб'єктивного забарвлення, але й стає найважливішим регулятором її життєдіяльності. Виконуючи будь-які дії, навіть діти молодшого дошкільного віку беруть до уваги свої можливості, що свідчить про сформованість у них реалістичних уявлень про себе. Утворення уявлень про себе, які відповідають реальним можливостям дитини, передбачають, на думку автора, гармонічне поєднання тієї інформації, яку дитина набуває в індивідуальному досвіді, з тими знаннями та оцінками себе, накопиченими, у спілкуванні з оточуючими людьми [54].

С. Тищенко, досліджуючи феномен ціннісного ставлення до себе, зазначає: самопізнання і самоствердження – невід'ємні сторони процесу становлення дитини як соціальної особи, як особистості й виникають вони під впливом оціночних впливів рідних дорослих. Автор підкреслює: сам факт ставлення дорослого до дитини уможливорює виникнення в неї внутрішнього погляду на себе як на об'єкт самопізнання та переживання. Внутрішній світ за своїм походженням та змістом соціальний. Його виникнення пов'язане з тими видами ставлень, які проявляють по відношенню до дитини оточуючі люди, схвалюючи або дорікаючи за ті чи інші форми її активності..

С. Тищенко підкреслює: процес інтенсивного становлення внутрішнього світу як цілісного утворення відноситься зазвичай до 2,5 – 3 років. Цей період не дарма називають періодом першого народження особистості, який засвідчується здатністю використовувати дитиною займенника «Я». За цим, здавалося б, зовнішнім переходом до «Я» криються глибокі зміни в усвідомленні малюком себе як суб'єкта дій, бажань, переживань. Використання займенника «Я» свідчить про перехід дитини від уявлень про себе до думок про себе [59].

Розвиток у дитини почуття гордості визначається позитивними оцінками авторитетних людей відповідно до дитячих чеснот. Як зазначає З.Гуріна, розвиток самооцінки проявляється у появі в дитини потреби в оцінці

своєї діяльності з блоку дорослих. Малюк засвоює оцінки, які дає йому дорослий, емоційно їх переживає, прагне зробити краще. Умовами розвитку почуття гордості є: ознайомлення з моральними нормами, перевірка їх необхідності; практичне використання або відмова від установки на моральну поведінку.

Вказаний автор зазначає: важливо сформувати соціальний досвід, осмислити мотивацію поведінки і діяльності, обрати ефективні методи самовизначення особистості. Формування основ почуття гордості виступає умовою саморозвитку особистості, свідомої діяльності дитини, розвиток її індивідуальності. Головне – накопичення соціального досвіду моральних переживань, пов'язаних з почуттям гордості, позитивне оціночне ставлення, емоційний стан успіху, прагнення покращати себе [17].

З метою підвищення ефективності процесу розвитку у дітей двох-трьох років життя почуття гордості розроблено та обґрунтовано педагогічні умови, сприятливі для створення у ЗДО розвивального середовища. До основних віднесено:

- 1. Розширення уявлень дітей раннього віку про «добру» і «недобру» гордість та збагачення інструментарію прояву почуття гордості.**
- 2. Зведення вихователями ЗДО та батьками з допомогою педагогічної оцінки почуття гордості до найвищих людських чеснот.**
- 3. Оновлення змісту та осучаснення методів роботи ЗДО з сім'ями дітей раннього віку щодо формування у них елементарних форм здорової гордості.**

Упровадження в педагогічну практику визначених вище умов, з одного боку, приверне більшу увагу дорослих і дітей до проблеми гордості як важливої для особистісного становлення і розвитку малюків; з іншого – спрямує зусилля дорослих одночасно на розширення уявлень дітей двох-трьох років про здорову гордість як моральну якість, так і на збагачення інструментарію для її прояву в реальних життєвих ситуаціях (міміки, жестів, рухів, дій, слів). Ефективність процесу формування у дітей раннього віку

елементарних форм здорової гордості потребує розробки відповідних вказаним вище педагогічним умовам сучасних освітніх технологій.

Висновки до розділу I

У процесі теоретичного аналізу з'ясувалося, що проблема виховання почуття гордості відноситься до найменш розроблених у вітчизняній дитячій психології та дошкільній педагогіці. Деякі аспекти проблеми досліджувалися опосередковано, у контексті проблеми формування базових якостей особистості. Поза увагою дослідників залишилися такі якості особистості, як Почуття власної гідності, самоповага, самоствердження. До сьогодні бракує праць, присвячених вивченню особливостей виховання почуття гордості в ранньому віці.

Встановлено що під почуттям гордості сучасні фахівці розуміють позитивно забарвлені емоції, які відображають позитивну самооцінку, самоповагу, почуття власної гідності, власної цінності. Йдеться про відчуття особистістю власної спроможності, свободи, високого статусу, поваги до людини за її високі досягнення та чесноти. Як зазначають провідні фахівці, почуття гордості і сорому схожі за знаками домінування і покори.

Розвиток почуття гордості в ранньому дитинстві пов'язаний з процесом формування самосвідомості, появою елементарної самооцінки, використанням малюком займенника «Я», прагненням дитини до більшої автономності від дорослого, застосуванням форми «Я сам» у разі втручання дорослого в його діяльність. Почуття гордості дає про себе знати у віці 2,5-3 років життя, поступово набуваючи усе більшої певності та усвідомленості. Почуття гордості у діяльності проявляється у мотивації досягнення, прагнення високих стандартів виконання завдань.

З метою оптимізації процесу виховання у дітей раннього віку почуття гордості нами розроблено педагогічні умови, упровадження яких у практику діяльності ЗДО мають підвищити ефективність процесу її формування. Основні педагогічні умови пов'язані з: розширенням уявлень дітей, збагачення

інструментарію прояву почуття гордості, зведенням вихователями ЗДО з допомогою педагогічної оцінки почуття гордості до найвищих людських чеснот, оновленням змісту та осучасненням методів роботи ЗДО з сім'ями дітей раннього віку щодо формування у них елементарних форм здорової гордості.

РОЗДІЛ II. ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПОЧУТТЯ ГОРДОСТІ У ДІТЕЙ ДВОХ-ТРЬОХ РОКІВ ТА ОПТИМІЗАЦІЯ ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ У ЗДО.

2.1. Програма і методика констатувального експерименту.

Базуючись на доробку провідних фахівців, нами розроблено концептуальні засади дослідження, відправною ідеєю яких слугував принцип суб'єктності. Ми виходили з розуміння, що почуття гордості, яке виникає у дитини двох-трьох років за власні досягнення, засвідчує повноцінний розвиток її особистості. Одне з важливих завдань дослідження полягало у визначенні індикаторів, які дозволяли визначити особливості прояву малюками елементарних форм гордості у процесі предметно-практичної діяльності.

Програмою констатувального експерименту визначено мету, завдання, критерії оцінки гордості, етапи роботи, використані методи дослідження.

Мета констатувального експерименту полягала у визначенні рівнів сформованості у досліджуваних третього року життя почуття гордості та розробити методичні рекомендації з метою підвищення ефективності виховного процесу.

В ході експериментальної роботи слід було вирішити такі завдання:

1. Визначити критерії, показники та компоненти, за якими оцінюватиметься міра сформованості у досліджуваних раннього віку почуття гордості.

2. Розробити комплексну методичку вихованості гордості у дітей раннього віку, адекватну завданням дослідження.

3. Схарактеризувати рівні вихованості у дітей трьох років життя почуття гордості.

4. Розробити методичні рекомендації з метою оптимізації виховного процесу у ЗДО.

Дослідження проводилося упродовж 2022-2023 рр. на базі ЗДО №804 Оболонського району міста Києва. В експерименті взяли участь 14 дітей трьох років.

Розв'язання першого завдання констатувального експерименту полягало у розробці чітких критеріїв і показників міри сформованості у досліджуваних трьох років почуття гордості. У таблиці 2.1 схарактеризовано критерії оцінки та показники прояву дітьми раннього віку почуття гордості.

Таблиця 2.1.

**Критерії оцінки міри розвитку у дітей 2-3 років почуття гордості
та показники кожного**

Критерії	Показники
<i>Самостійність дій</i>	Діє незалежно від зовнішньої допомоги у знайомих та нових ситуаціях; звертається до дорослого у разі об'єктивної необхідності; розумно використовує надану допомогу; застосовує метод спроб та помилок; прагне досягти успіху, докладает для цього зусиль, проявляє елементи творчої ініціативи, вигадує, фантазує; радіє позитивному результату власних дій, пишається ним, демонструє його авторитетним людям.
<i>Саморегуляція поведінки на шляху до досягнення мети</i>	Стикнувшись з труднощами, залишається зацікавленим у досягненні кінцевої мети; утримується від проявів негативних емоцій (плачу, капризувань, невдоволення); намагається не відволікатися на стороннє; відмовляється від непродуктивних спроб, виправляє помилки (з власної ініціативи або за

	допомоги дорослого), доводить розпочате до кінця, досягає успіху, порівнює результат із зразком,
Самооцінка та очікування схвалення дорослого	Більш-менш адекватно емоційно та вербально реагує на успішний та неуспішний результат своєї діяльності; очікує від дорослого позитивної оцінки своїх зусиль та їх результативності; не погоджується з негативною зовнішньою оцінкою, відстоює вагу вкладених у кінцевий продукт зусиль, намагається довести свою старанність.

В ході проведення констатувального експерименту фіксувалися зазначені в таблиці показники вихованості у досліджуваних двох-трьох років почуття гордості та стабільність їх прояву у різних життєвих ситуаціях.

До уваги бралася компонентна структура гордості, зокрема такі її компоненти, як *когнітивний* (сформованість елементарних уявлень про самоповагу, гордість), *емоційно-ціннісний* (інтенсивність та модальність переживань та ціннісних ставлень) та *поведінковий* (володіння елементарними вміннями і навичками адекватного реагування на успіх-неуспіх предметної діяльності). Розробка методів дослідження передбачала врахування виділених компонентів.

Метод до когнітивного компоненту гордості

З метою з'ясування особливостей уявлень дітей трьох років життя про гордість, було проведено бесіду. Проводилася вона у звичайних умовах життя та на засадах добровільності. Бесіда мала на меті отримання інформації про адекватність уявлень дітей про самих себе.

Бесіда «Розкажи про себе».

Мета – з’ясувати особливості уявлень трирічних дітей про феномен гордості як позитивного переживання, яке відображає самооцінку, самоповагу, гідність, власну цінність. Проводилася індивідуально з кожною дитиною. Бесіда містила п’ять доступних віку запитань, спрямованих на визначення уявлень дітей про свій досвід виграшів та програшів, наданих переваг складності завдань, поведінку в ситуації зіткнення з труднощами, типову реакцію на успіх-неуспіх в предметно-практичній діяльності. З огляду, що в експерименті взяли участь 14 дітей, усього було отримано і опрацьовано 70 відповідей. Перелік запитань наведено у Додатку А.

Метод до емоційно-ціннісного компоненту гордості

З метою з’ясування уявлень досліджуваних про своє ставлення, їм пропонувалося проведення гри «Кружечки», яка уможлиблювала отримання необхідної інформації.

Гра «Кружечки»

Мета – з’ясувати особливості уявлення малюків про власне ставлення до своєї типової поведінки та порівняти її з поведінкою однолітків. Проводилася в індивідуальній формі. Експериментатор пропонує дитині лист А-4, на якому зображено три кружечки, і каже: «Ми з тобою гратимемо. Кружечки – це діти. Хорошу дитину замалюй зеленим кольором (дитина замальовує зеленим кольором перший кружечок і називає ім’я хорошого умінь малюка). Поганого малюка замалюй червоним кольором (дитина замальовує другий кружечок червоним кольором і називає ім’я поганого однолітка). Третій кружечок – це ти. Замалюй себе зеленим або червоним кольором в залежності від твоєї поведінки – хорошої чи поганої. І поясни, чим ти хороший чи поганий». З огляду, що в експерименті взяли участь 14 дітей трьох років, було оброблено 14 листків. Детальніше – у Додатку Б.

Методи до поведінкового компоненту гордості

З метою з'ясування міри розвитку у досліджуваних трирічного віку умінь проявляти гордість у реальному житті були використані два методи – спостереження за поведінкою досліджуваного та створення експериментальної ситуації.

Спостереження.

Проведено по три сеанси спостережень за дітьми трирічного віку під час виконання ними завдань практичного характеру. Усього було проведено 42 спостереження, що дозволило отримати інформацію про особливості сформованості у досліджуваних почуття гордості. У протоколах фіксувалися: час роботи, характер дій, ставлення до труднощів, звернення за допомогою, загальний емоційний настрій, відволікання, доведення розпочатого до кінця, реакція на кінцевий результат. Детальніше – у додатку В.

Моделювання експериментальної ситуації

Мета - дослідити самооцінки та оцінки особистісних якостей дітей своєї групи. Стимульний матеріал - два іграшкових будиночки та фотокартки усіх дітей групи. Проводився індивідуально. Перед початком роботи експериментатор проводив коротку бесіду про моральні та вольові якості дітей, уміння діяти самостійно, впевнено, цілеспрямовано, не відволікатися на стороннє, регулювати свою поведінку задля досягнення успіху. Потім педагог пропонує дитині роздивитися фотографії усіх однолітків групи і розподілити їх по двох будиночках. До першого – тих, хто завжди досягає успіху, діє самостійно, не відволікається на стороннє; а у другий – фотокартки тих дітей, які рідко доводять розпочате до кінця, завжди звертаються за допомогою до дорослого. Дорослий запитує малюка: «В який будиночок ти покладеш свою фотокартку?» Дитина має пояснити усі свої вибори, обґрунтувати їх. Детальніше – у додатку В.

Обробку даних, отриманих по кожному з описаних вище методів дослідження буде представлено нижче.

2.2. Рівні вихованості у досліджуваних раннього віку почуття гордості.

З'ясування міри сформованості у дітей третього року життя почуття гордості потребувало аналізу та співставлення даних усіх описаних вище методів дослідження.. Детальніше про кожний з них.

Когнітивний компонент потребував аналізу даних бесіди. З'ясувалося, що відповіді на перше питання розподілилися таким чином: 76% досліджуваних відповіли, що, як правило, виграють, досягають успіху у завданнях практичного характеру; 16% зазначили, що трапляється по-різному в залежності від складності завдання; 8% зауважили, що частіше програють, зазнають неуспіху. Ці дані засвідчують, що понад дві третини дітей експериментальної групи перебільшують свої досягнення, що характерно для трирічних .

Друге запитання бесіди спрямовувалося на встановлення тенденцій вибору дітьми трьох років життя завдань різної міри складності. З'ясувалося, що переважна більшість опитаних впевнена, що може виконати складне завдання (74%), тому і обирає його (це не відповідає даним спостереження за поведінкою дітей на заняттях з практичної діяльності). При цьому 20% досліджуваних схилилися до відповіді «середньої складності завдань», а 6% - до вибору легкого завдання. Отримані дані засвідчили, що діти перебільшують своїх можливості, прагнуть виглядати вправними, умілими.

Встановлено, що переважна більшість дітей трирічного віку в ситуації зіткнення з труднощами звертаються за допомогою до дорослого (62%); 20% дітей визнали, що кидають роботу незакінченою, дратуються, втрачають інтерес. Лише 18% досліджуваних зазначили, що намагаються розв'язати проблему самостійно, активно шукають вихід, не звертаючись за допомогою до дорослого.

На запитання щодо типової реакції на досягнення успіху відповіді досліджуваних були вельми одноманітними. Переважна більшість (92%) відповіли: «радію», «показую мамі», «вихваляюсь». Лише 8% дітей трирічного віку зазначили, що ставляться до цього спокійно, оскільки зазвичай завжди досягають поставленої мети.

Відповіді дітей на запитання щодо свого ставлення до програшу розподілилися у такий спосіб. Більшість досліджуваних визнали, що вони засмучуються (64%); сердяться, плачуть та звинувачують у програші інших - 24% досліджуваних; залишають завдання незакінченим, втрачають до нього інтерес - 12% трирічних малюків.

Характеризуючи ставлення досліджуваних до морально-вольової поведінки, звернемося до аналізу даних, отриманих у грі «Кружечки». Спостерігаючи за тим, як діти замальовували перший і другий кружечок зеленим та червоним кольором, ми фіксували, що дитини замислювалася, а потім називала прізвища «хорошої» та «поганої» дитини, пояснюючи: «Таня хороша. Вона зі мною грає», «Вова добрий. Він допоміг мені впоратись». Замальовуючи свій кружечок, більшість дітей, не задумуючись, замальовало його зеленим і прокоментувало: «Я хороша. Слухняна» (94%). Цікаво, що 6% дітей залишили свій кружечок не замальованим. Це, з одного боку, свідчить про їхню здатність диференціювати оцінки, з іншого – небажання дитини визнавати, що час-від-часу вона вчиняє недобре.

Спостереження за дітьми під час занять практичною діяльністю дозволило встановити, що 26% переважно діють самостійно, під час зіткнення з труднощами намагаються мобілізуватися і знайти вихід із становища. Зрідка вони звертаються за допомогою до дорослого. Діють старанно, орієнтуються на високі стандарти якості, регулюють свої дії, досягають успіху. В той же час 54% досліджуваних активні лише на початку діяльності, під час зіткнення з труднощами уповільнюють темп своєї роботи і звертаються за допомогою (декілька разів). Емоційний стан нестійкий, ситуаційний. Виділено третю

групу досліджуваних у складі 20%, які без допомоги й підтримки педагога не працюють, прагнуть не стільки досягти успіху, скільки уникнути неуспіху.

Аналіз даних моделювання експериментальної ситуації засвідчив таке. Завдання виявилось непротим для дітей трирічного віку. По_ - перше, воно потребувало зосередженості упродовж певного часу; по-друге, виступило випробуванням для вироблення самооцінки значної кількості однолітків. Успішних дітей, за оцінками досліджуваних, в групі виявилось більше, ніж неуспішних (72% - успішних, 28% - неуспішних). Цікаво, що переважна більшість дітей трирічного віку (88%) віднесли себе до успішних дітей (« Я завжди стараюся», «У мене завжди усе виходить правильно», щоб досягти мети, слід діяти наполегливо. Я так і роблю»). Лише 12% досліджуваних прийняли рішення покласти свою фотокартку у будиночок для неуспішних дітей. Таким чином, у дітей трьох років переважають позитивні самооцінки, прагнення виглядати в очах авторитетного дорослого «хорошим».

Порівнявши між собою дані, одержані по усім використаним у констатувальному експерименті методам, ми змогли схарактеризувати рівні сформованості у досліджуваних трирічного віку почуття гордості. Базувалися ми на визначених раніше критеріях, показниках та компонентах.

Отримані в результаті цих операцій дані представлено у таблиці 2.2.

Таблиця 2.2.

Якісно-кількісний розподіл досліджуваних на рівні сформованості почуття гордості

РІВНІ	ХАРАКТЕРИСТИКА ПРОЯВІВ	КІЛЬКІСТЬ ДІТЕЙ (У %)
	Збалансовані знання, ставлення та уміння. Цікавиться новим, охоче береться за виконання завдання. Діє	

ВИСОКИЙ	самостійно, зіткнувшись з труднощами, міркує, відмовляється від непродуктивних дій, варіює спроби. Прагне досягти успіху, орієнтується на високі стандарти якості виконання, радіє своїй спроможності. Емоційний настрій позитивний, зосереджений на роботі, виявляє елементи творчості, виправляє свої помилки. Демонструє дорослому результат власних дій, очікує його схвалення.	18
ОПТИМАЛЬНИЙ	В цілому збалансовані знання, переживання та уміння. Швидко включається у виконання завдання, діє самостійно і впевнено. Зіткнувшись з труднощами, уповільнює пошук, нервує. Маніпуляції з предметами стають одноманітними. Звертається за допомогою до дорослого, розумно її використовує, доводить розпочате до кінця. Прагне успіху, радіє власним досягненням, не погоджується із зауваженнями, розраховує на позитивну оцінку дорослого.	24
СЕРЕДНІЙ	Недостатньо збалансовані знання, ставлення та уміння. Включається у виконання завдання не зразу, роздивляється, що роблять інші діти.	42

	<p>Працює досить повільно, без особливого інтересу. Діє шляхом спроб і помилок, повільно варіює свої спроби. Досить часто звертається за допомогою до дорослого, отримавши її, активізує власні дії до наступного звернення. Прагне досягти успіху, радіє кінцевому результату так, мов би досяг його самостійно. Не визнає своїх помилок, демонструє результат своєї праці, яким пишається.</p>	
<p>НИЗЬКИЙ</p>	<p>Існує дисбаланс знань, ставлення та умінь діяти наполегливо. Без підтримки та допомоги дорослого не працює. Розраховує не стільки досягти успіху, скільки уникнути неуспіху. Напружена, невпевнена у собі, самооцінка неадекватна, занижена. Зіткнувшись з труднощами, перестає діяти, готова залишити роботу незакінченою. Підказки дорослого активізують її діяльність, стимулюють пошук. Закінчивши виконання завдання, відчуває полегшення, швидко залишає робоче місце.</p>	<p>16</p>

Той факт, що лише 40% дітей трирічного віку віднесені до високого та оптимального рівнів сформованості почуття гордості, а 60% - характеризуються недостатнім або низьким рівнями розвитку прагнення досягти успіху та радіти йому, актуалізували необхідність розробки

методичних рекомендацій, спрямованих на оптимізацію процесу виховання почуття гордості..

2.3. Технологія створення у ЗДО середовища, сприятливого для виховання почуття гордості у дітей двох-трьох років життя.

Збагачення словника

Самолюбність – почуття гідності, поєднане з ревні снім ставленням до думки про себе оточуючих людей.

Власна гідність – гідне ставлення до себе, турбота про себе, самоповага та щирість; спрямованість на прояв та розвиток кращих своїх якостей. Проявляється у самоповазі та повазі до інших, визнання їхньої цінності.

Гордість- позитивно забарвлене знання, яке відображає позитивну адекватну самооцінку, наявність самоповаги, почуття власної гідності, власної цінності.

Чесць – гідні поваги і гордості моральні якості людини, які відповідають принципам, духовна гідність людини, викликана певними культурними та соціальними традиціями або персональними амбіціями почуття як невід’ємна її особистості. Внутрішня моральна гідність людини, чесність, благородство душі, чиста совість. Це внутрішньо дане право оцінити себе та своє життя у категоріях самоповаги.

Себелюбство – егоїзм, егоцентризм, зацикленість на власних інтересах, нарцисизм, виконання своїх забаганок, любов до себе.; впертість, заздрість; пошук для себе комфорту, звичка не рахуватися ні з ким.

Марнославство – пихатість, любов до слави, шанування, прагнення добре виглядати в очах оточуючих, потреба у підтвердженні своєї переваги, бажання чути від оточуючих схвалення

Травми розвитку та самоповага дитини

Виховання почуття гордості передбачає розуміння, що йдеться про щирі радість за себе та свої успіхи. Радість без пихатості і звеличення себе над іншими дітьми. Якщо дитина в процесі предметної діяльності досягла успіху, вона відчуває гордість, переживання задоволення від того, що змогла досягти необхідної мети, заслужила схвалення вихователя. Дитина з почуттям гордості, власної гідності, сприймає інших дітей як рівних

Гординя – переживання лише за свої успіхи, позитивне ставлення лише до власних цінностей. Непомірна гордість – це прояв егоїзму, прагнення порівнювати себе з іншими з метою перевершити їх. Гординя – це неповага до цінностей інших, звеличення себе та своїх можливостей, задоволення від того, що ти перевершив однолітків.

Зовні дитина з почуттям гордості виглядає спокійною, впевненою у собі, має адекватну самооцінку, поважає і цінує себе. Вона ні перед ким не опускає голову, поважає інших, підкоряється моральним правилам і нормам, не принижує слабших за себе. Вона спілкується лише з однолітками, які не б'ються, не проявляють агресію, доброзичливі у контактах. Навіть дитина раннього віку диференціює, як слід спілкуватися з різними людьми – рідними та чужими дорослими, із знайомими, з симпатичними однолітками. Така дитина поважає свої та чужі межі, вміє говорити «ні», спокійно ставиться до відмови спілкуватися.

Вихователь має пам'ятати, що саме брак любові до себе породжує егоїзм. Той, хто себе не любить, хто себе не схвалює, той знаходиться у постійній тривозі за себе. У такої дитини ніколи не зародиться внутрішня упевненість в собі, яка може існувати лише на основі справжньої любові та само схвалення. Егоїст просто змушений займатися лише собою, витратити свої зусилля та здібності на те, щоб домогтися чогось такого, що вже є в інших. Оскільки в неї немає ні внутрішньої упевненості в собі, ні задоволеності

собою, вона постійно повинна доводити самій собі та оточуючим, що вона не гірша за інших.

Деякі педагоги і батьки, плутаючи поняття «гордість» та «гординя», вважають, що схвалювати дитину за конкретні досягнення небезпечно. Не усвідомлюючи різниці між ними або внаслідок незнання відмінностей, вони свідомо підтримують як в собі, так і в малюках почуття власної неповноцінності, щоб уникнути потрапляння у пастку самовдоволеності та зрозумілості. Це може призвести до формування позиції «жертви», схильної до терплячості та відчуттю себе негідною та малоцінною людиною.

Така позиція провокує прояви насилля, агресії, бажання маніпулювати іншими. Дитина потрапляє у пастку і терпить, не насмілюючись визнати, що гідна кращого ставлення до себе. Ті, хто сприймає себе приниженим, терплять насилля з боку сильніших та агресивніших. Дитина, що не поважає себе, не поважає ні батьків, ні вихователів, ні однолітків, це діти, що зростають з психотравмами.

Дитина, яка відчувається малоцінною, неповноцінним, негідним схвалення, страждає від комплексів, характеризується низькою самооцінкою та очікуванням. Така дитина боязка, невпевнена у собі, ніколи не ризикує, не береться за нове й невідоме, завжди орієнтується на виконання обов'язковим вимог дорослого, виконує завдання за зразком. Ризик – не для невпевненої дитини, яка завжди прагне не стільки досягти успіху, скільки уникнути неуспіху, виконати завдання найменшою ціною.

Як правило, така установка у дітей, які внаслідок позбавлення безумовної любові рідних дорослих, позбавлені довіри до світу, до людей, не очікують від них нічого хорошого. Прийняття та поваги батьків емоційної близькості виростають або тихими, невидимими або агресивними, войовничими. Обидві категорії дітей. Вони гостро переживають почуття власної нікчемності й непотрібності, приниження.

Зависокі вимоги батьків: емоційне, фізичне і психічне насилля, постійне порівняння дитини з однолітками – усе це продукує низьку самоповагу. Такі

діти ніколи не пишаються своїми досягненнями, в них не формується почуття власної гордості. Відсутність почуття гордості завжди походить з раннього дитинства, з дефіциту любові та поваги до неї з боку рідних дорослих. Щоб у такої дитини сформувалося почуття власної гідності, самоцінності, самоповаги, дорослим належить змінити спосіб її життя, викоринити установки, що склалися раніше, доклавши для цього чимало зусиль.

Педагог має пам'ятати: коріння з проблемою самооцінки слід шукати у дитячих травмах розвитку. Тому малоефективною виявиться одна лише афірмація типу: « Ти - упевнена і успішна!» та поведінкові завдання на досягнення. Робота з почуттями гордості, самоповаги та гідності, з формуванням адекватної самооцінки більшою мірою визначається роботою з реконструкції особистості та розв'язанням дитячих травм розвитку.

Виховання почуття гордості та власної гідності

Виховання у дітей почуття гордості та власної гідності – одне з найважливіших умов їхніх успіхів у майбутньому. Що робити з дитиною, яка вважає себе центром Всесвіту? Яке, не наносячи шкоди їх впевненості у собі пояснити їй, що в неї неправильні уявлення про себе та своє місце у світі.

Навіть у сім'ях з декількома дітьми, трапляється, що хтось починає вимагати до себе особливого ставлення, пред'являти батькам безкінечні претензії. Відчуття гордості й власної гідності, які зароджуються у дитини супроводжується усвідомленням своєї самоцінності. Коли дитина відчуває свою винятковість, це переживання провокує конфлікти з однолітками, у сім'ї – із своїми братами та сестрами. Дорослі не мають з цим миритися, інакше виробиться з часом установка на пихатість та самозвеличення.

Виховуючи в малюка елементарні форми самоповаги, важливо, щоб виховання не йшло у розріз з певними обмеженнями. Обов'язок дорослих полягає у тому, щоб в сім'ї навчити для дитини певні рамки, навчити її з раннього віку розрізняти хороше від поганого. Маленька дитина потребує уваги і постійного керівництва з боку дорослої людини, особливо коли вона

намагається самоствердитися за рахунок інших, випробовуючи терпіння батьків та педагогів.

Варто звернути увагу на відмінності у поведінці сина (доньки) у закладі дошкільної освіти, з батьками, у дідуся і бабусі, з друзями. Частіше за усе, спілкуючись поза домом, з іншими людьми, дитина поводиться інакше, розуміючи, що лише у безпечній атмосфері можна розслабитися і показати свій характер.

Сам по собі факт, що дитина може бути золотою у закладі дошкільної освіти, у гостях у бабусі та дідуся, вельми важливий. По-перше, це свідчить про те, що в душі вона- хороша. По-друге, те, що в якості жертви агресії вона обирає батьків, братів і сестер. Це означає, що на підсвідомому рівні вона хоче, щоб її поставили на місце. Її поведінка – завуальоване звернення до батьків з проханням не ігнорувати свої обов'язки вихователів.

Кожний раз, коли дитина проявляє себе не кращим чином, пред'являє претензії, ї дорослому потрібно продемонструвати їй своє невдоволення, відчитати її за негідну поведінку, одночасно підкреслюючи дитині свою повагу до її особистості. Зростаючи, малюк має розуміти: поганий вчинок у конкретній ситуації не означає, що дитина нехороша, що її не люблять.

До прикладу, якщо в родині зростає декілька дітей батькам слід керуватися принципом - «це не гідне тебе». Якщо хтось з малюків провинився, він починав з нею розмову, перераховував її чесноти й позитивні якості і робить висновок, що погана поведінка за наявності таких прекрасних рис не відповідає її характеру. Дітям у випадку їхньої провини, слід висловлювати незадоволення, проте не принижувати, щоб не зачіпати їхнього почуття гідності.

Завдання, яке стоїть перед батьками, дуже нагадує творчу позицію скульптора, який з безформної брили створює прекрасну статую. Спочатку в його уяві формується образ майбутнього твору, а потім він просто звільняє його від зайвої цегляної маси. Подібно до цього батьки, виховуючи дітей,

повинні пам'ятати про свою кінцеву мету та об'єктивно оцінювати закладені в них якості та їхній потенціал.

Якщо батькам вдається у потрібний момент показати дитині своє незадоволення, одночасно даючи їй зрозуміти, що навіть така погана поведінка не може похитнути їхню хорошу думку про неї. Батьки авансують дитині свою довіру її можливостям – вона досягне відчутних результатів предметної діяльності. Діти, як правило, намагаються не розчарувати батьків, виконати завдання у відповідності з їхніми вимогами. Адже батьки ніколи не сумніваються в умінні малюка обрати правильну лінію поведінки, високо цінує її і чекає від неї звершень.

Кожному хочеться виховати у своїх дітей позитивне ставлення до життя, почуття гордості за свої досягнення, почуття власної гідності. Для цього необхідно навчитись ловити моменти, коли дитина вчиняє по-доброму. На жаль, роль батьків маленьких дітей подекуди зводиться в основному до виявлення негативних рис та активній боротьбі з ними. Проте усе має бути навпаки! У першу чергу, важливо заохочувати позитивні риси та гідну поведінку і з ними порівнювати негативні прояви.

Приводів схвалювати дитину знайти не складно. Її слід заохочувати, якщо вона:

- якщо, з спілкуючись з однолітками, вона ні з ким не посварилася, нікого не образила;
- жодного разу не перебила дорослого, поки він розмовляв телефоном;
- проявила у спілкуванні з однолітками доброзичливість;
- поділилася з іншими іграшками та солодощами;
- проявляла готовність допомогти дорослому, виконала його доручення;
- домоглася успіху у виконанні практичного завдання.

Так, це все виглядає дрібницями. Чи варто дякувати дитині за те, що є повсякденною нормою? Так, варто. Щоб це усвідомити, пригадайте, скільки разів ви намагались пояснити своїй дитині (іноді у різкій формі), що під час розмови дорослого, його не слід перебивати. Напевно вона знов це робить.

Отже, осуд малоефективний. Спробуйте діяти «від зворотного». Шукайте приводів схвалити малюка за щось, навіть за намір вчинити добре. Незабаром ви упевнитесь, що це подіяло.

Самоповага народжується з визнання власних чеснот. Якщо малюк робить щось добре, він отримує задоволення. Коли він часто досягає успіху, в нього з'являється віра в свої здібності. Малюк хоче навчитися всьому, що вміють інші діти та дорослі. Він прагне опанувати всі нові й більш важкі види діяльності. Малюку, якому не вистачає почуття впевненості в собі, потрібно дати можливість виявити свої здібності. Кожне маля щось уміє робити добре. Питання в тім, що саме.

Дорослі повинні так організувати життя дітей, щоб вони могли підтверджувати й розвивати свій успіх. Дуже важливо підтримувати дитячий ентузіазм. Іноді дорослим варто переглянути свої погляди на те, які заняття розвивають особистість, заохочують почуття гордості. Існують різні способи розвивати успіхи дітей. Нехай малюк виконує які-небудь нескладні доручення. Наприклад, він може допомогти дорослому розставити тарілки на столі, підмести після обіду. Малюк буває дуже задоволеним, коли намальований ним малюнок вішають на стіну або холодильник.

Добре, якщо батьки проводять з дітьми більше часу, довірливо спілкуються з ним, заохочують та схвалюють за хороші вчинки. Завдяки цьому дитина відчує свою важливість, цінність, почне себе поважати. Якщо батьки відкладуть заради нього різні важливі справи, малюк зрадіє, охоче виконуватиме різні вправи та завдання практичного характеру. Прислухайтесь до думки дітей. Дівчинка відчує себе щасливою, якщо мама запитас, яке блюдо приготувати на обід або яку сукню одягти в гості. Для дитини це чарівне відчуття — коли дорослі сприймають її серйозно.

Схвалення – запорука форм ти молодець, що зупинив сумування самоповаги, визнання чеснот малюка. Найбільш корисне схвалення за якісне виконання предметних дій та набуття певних навичок. Можна показати малюкові, який їде на велосипеді: «В тебе добре виходить!» або «Ти

молодець, що зупинився на розі чи просто констатувати? «Ти молодець» Так дорослий підкреслює умілі дії та правильну поведінку. Завдяки цьому дитина зрозуміє, як вона має поводитися, а не лише зрадіє загальному схваленню.

Варто подумати перед тим, як схвалювати малюка. Схвалювати слід за гарний вчинок, за успішне виконання предметно-практичного завдання. Потрібно з раннього дитинства навчати маля умінню самостійно визначати свої досягнення, інакше дитина залишиться залежною від думки про неї інших. Домагайтеся, щоб діти могли оцінити власні вміння.

Що малюк уміє робити добре? Як він це робить? Якщо маля приносить із дитячого садка малюнок, нехай розповість, чому він йому подобається. Якщо побудував з кубиків будинок, запитайте, як він зумів його скласти. Дитина має прагнути підтвердити свої ж досягнення. Надайте їй можливість передавати свої вміння іншим одноліткам.

Дитина раннього віку з низьким рівнем розвитку почуття гідності повинна:

1. Оволодіти предметно-практичними уміннями та навичками.
2. Забезпечити собі емоційний комфорт, міжбуття спокою та рівноваги.
3. Змінювати на краще небажані особистісні якості, особливості поведінки, свій поганий настрій.
4. Вправлятися в уміннях виконувати практичні завдання вдумливо, зважено, наполегливо.
5. Добре орієнтуватися у властивостях оточуючих предметів.
6. Покращувати свою самооцінку.
7. Домагатися досягати високих стандартів якості.
8. Залучати батьків до співпраці, підтримувати інтерес до життєдіяльності малюка.
9. Щиро радіти своїм успіхам, пишатися ними.
10. Не боятися помилитися, варіювати свої дії, відмовлятися від помилкових

Предметна діяльність та її роль у розвитку особистості дитини раннього віку

Ранній вік – важливий етап життя дитини, в якому закладаються основи її особистості, формується свідомість та самосвідомість, розвиваються емоційна, волюва та пізнавальна сфери, закладається фундамент для подальшого розвитку дитини. В період раннього віку народжується новий вид діяльності – предметна діяльність спрямована на засвоєння суспільно вироблених способів дій з предметами. В ході оволодіння предметними діями дитина вдосконалює необхідні психічні дії та якості.

Дорослий як представник соціуму стілює у собі норми і моральні правила, вимоги суспільства до змісту спільної діяльності, доносить їх до малюка в ситуації ділового спілкування. Дитина оволодіває ними в процесі виконання дій з предметами у практичній співпраці з дорослим. У ранньому віці зароджується ігрова діяльність та інші види діяльності – конструювання та художня діяльність

Всередині предметної діяльності виникають новоутворення, серед яких провідним стає розвиток активного мовлення дитини як засобу спілкування і розуміння мовлення оточуючих. До інших новоутворень раннього віку відноситься наочно-дійове мислення та самостійність («Я сам»), відбувається схематичне становлення «образу Я». На основі розвитку самосвідомості індивід трансформується в особистість, зароджується почуття самоповаги, гордості за добре виконане практичне завдання, Дитина стає особистістю тоді, коли вона може у певній мірі впливати на своє життя, використовувати елементарні форми його планування. В ранньому віці дитина здійснює це в основному за рахунок дорослих,

Дитяча діяльність не лише як дію з предметами, але і як будь-яка форма активності, спонукається мотивом і спрямовується на перетворення зовнішнього світу та самого себе. Ранній вік – це важливий етап особистісного розвитку дитини. Особливе значення для повноцінного розвитку дитини в цей період відіграє предметна діяльність, яка є провідною. У процесі неї дитина

освоює культурні способи поводження з предметами оточуючого світу. Дитину раннього віку відрізняє яскраво виражена пізнавальна активність, яка проявляється у допитливості, прагненні дослідити у зосередженості на дію з предметами. Сенсорний розвиток маленької дитини є необхідною складовою гармонійного зростання та вихвалювання. Адже саме у перші роки життя дитина стикається з великою кількістю незнайомої інформації. Сенсорний розвиток вчить дитини обмацувати, роздивлятися оточуючі предмети, формує уявлення про різні явища та властивості. Для повноцінного розвитку сприймання малюка необхідно тренувати усі його органи чуття, вдосконалювати отриманні знання.

Поетапне становлення предметної діяльності у дитини раннього віку сприяє формуванню уяви, пам'яті, мислення, уваги. Пізнання оточуючого світу для малюка починається з сприймання різних предметів та явищ. Розвиваючи уявлення про колір, форму, величину оточуючих предметів дитину слід знайомити з сенсорними еталонами. Сенсорні еталони – це уявлення про чуттєво сприйнятні властивості предметів, які склалися в ході розвитку. Ці уявлення характеризуються узагальненістю, оскільки в них закріплені найбільш суттєві якості.

Спочатку малюк тільки знайомиться з основними властивостями предметів, порівнює їх, обирає однакові, запам'ятовує їх назви. Поступово дитина починає їх розрізняти, користуватися своїми уявленнями з метою аналізу та виділення властивостей різних предметів. Освоєння еталонних значень проходить у декілька етапів, де період раннього дитинства відіграє головну роль.

Основним завданням дорослого полягає в необхідності надати дитині різноманітні зовнішні враження, які сприятимуть розвитку її уваги до властивостей предметів. У діях малюка виникають перші пізнавальні реакції. Зацікавленість оточуючим світом виникає тоді, коли в дитини починає розвиватися рухи, які вдосконалюють зір. В предметній діяльності малюк впізнає властивості та якості предметів, знаходить перші зв'язки між ними.

Самостійна предметна діяльність дозволяє накопичувати практичний досвід, отримувати задоволення від своїх вдалих дій, радіти схваленням авторитетних дорослих. Так виникає почуття гордості.

Третій рік життя значущий в житті дитини, оскільки є важливим періодом формування самосвідомості, становлення самостійності, закладання фундаменту ціннісного само ставлення фактичного складання особистості. Близько трьох років різко зростає прагнення дитини до незалежності від дорослого, намагання діяти автономно. За даними багатьох досліджень зафіксовано брак самостійності дітей третього року життя, в той час, як базові якості особистості набувають усе більшого значення. У цей віковий період виникає почуття гордості за свої досягнення, смисл якого полягає у тому, що дитина починає бачити себе з висоти своїх високих результатів предметної діяльності, визнаних та оцінених рідними та близькими дорослими.

Настає криза трьох років, виникають головні новоутворення, які руйнують соціальну ситуацію розвитку й спричиняють утворення іншої, яка рівноцінна новому психологічному обличчю малюка. Криза трьох років важлива не лише з боку тих новоутворень, які розкриваються в ускладненнях характеру дитини, але і з боку позитивних перетворень.

Важливо наголосити, що внутрішній зміст кризи трьох років має розглядатися з різних позицій:

- як особисту дію, систему «Я сам»;
- як системне утворення «Я»;
- як почуття упевненості в собі;
- як гордість за свої досягнення;
- як перетворення на суб'єктну здатність індивіда;
- як розвиток самостійності та автономності.

Самостійність – головне новоутворення, яке суттєво впливає на розвиток особистості дитини. З цього можна зробити висновок: криза трьох

років – це криза виділення свого «Я». Зміст кризи пов'язаний з розумінням дитиною того, що вона сама може впливати на оточуючу дійсність, змінювати свої відносини з дорослими, намагатися налагоджувати нові форми відносин з однолітками, самостійно діяти, виконуючи предметне завдання, пишатися своїми результатами.

Дослідженнями доведено, що у сучасних дітей трирічного віку проявляються такі якості особистості, як прагнення досягти результату своєї діяльності. Вони здатні тривалий час наполегливо діяти з предметами, випробовуючи різні способи дії, практично не відволікаючись від досягнення мети. У випадку невдачі діти не відмовляються від досягнення бажаного результату, звертаються за допомогою до дорослого або шукають інші шляхи вирішення проблеми. Для дитини важливо.

Без оцінки дорослого успіхи малюка втрачають сенс – цінність, радість від отриманого результату практичних дій. Неуспіх у предметній діяльності викликає негативні переживання – незадоволення, розчарування, роздратування. Байдуже ставлення дорослого до досягнення дитини викликає афективні переживання - образливість, емоційні спалахи. Три річні малюки виявляють високу чутливість до визнання дорослими їхніх досягнень, прагнуть домогтися їхньої уваги та визнання. Так виникає почуття гордості за свої досягнення.

Педагогу належить постійно займати дітей цікавими практичними вправами, діями, іграми. В ході виконання таких завдань та ігор з предметами вдосконалюються практичні дії, збагачується досвід малюка, формується почуття гордості, дії стають усе більш самостійними, цілеспрямованими, наполегливими. Щоб у дітей формувалася гордість за досягнення як базова якість особистості, необхідно організовувати в групі ЗДО розвивальний освітній простір для прояву самостійних дій та досягнення успішного результату.

Висновки до розділу II.

У процесі проведення констатувального експерименту було уточнено зміст провідної категорії – почуття гордості за свої досягнення; визначено критерії, показники та компоненти гордості як інтегративної якості особистості. Доведено існування дефіциту досліджень вітчизняних фахівців з означеної проблеми та віку досліджуваних. Під почуттям гордості за досягнення розуміється позитивно забарвлена емоція, яка відображає позитивну самооцінку, наявність самоповаги, почуття власної гідності, власної цінності.

Визначено критерії оцінки міри сформованості у трирічних дітей : почуття гордості, до яких віднесено: самостійність дій, здатність досягати кінцевої мети та регулювати свою поведінку, адекватна самооцінка та очікування схвалення дорослого. Структурними компонентами гордості за досягнення виступили: когнітивна (система знань та уявлень), емоційна-ціннісна (ставлення до гордості як до цінності), поведінковий (сформованість умінь та навичок прояву почуття гордості).

До розробленої діагностичної методики дослідження увійшли: індивідуальні бесіди, проєктивна методика, спостереження та моделювання експериментальної ситуації. Визначено чотири рівні сформованості у дітей третього року життя почуття гордості за досягнення: високий, оптимальний, середній та низький. Зафіксовано суттєві відмінності у розвитку представників кожного рівня свідомості та реальної поведінки.

Визначено педагогічні умови оптимізації педагогічного процесу, спрямованого на формування у дітей третього року життя почуття гордості за досягнення. Вони пов'язані з розширення уявлень дітей раннього віку про «добру» і «недобру» гордість та збагачення інструментарію прояву почуття гордості; зведення вихователями ЗДО та батьками з допомогою педагогічної оцінки почуття гордості до найвищих людських чеснот; оновлення змісту та

осучаснення методів роботи ЗДО з сім'ями дітей раннього віку щодо формування у них елементарних форм здорової гордості.

Базуючись на визначених критеріях, показниках та компонентах, визначено чотири рівні сформованості у досліджуваних молодшого дошкільного віку довірливої поведінки – високий, оптимальний, середній та низький. Схарактеризовано прояви уміння діяти цілеспрямовано, самостійно, долати труднощі на шляху до мети, доводити розпочате до кінця, адекватно оцінювати досягнення.

Визначено педагогічні умови оптимізації освітнього процесу, спрямованого на виховання у дітей третього року життя почуття гордості. Педагогічні умови пов'язані з розширенням уявлень дітей про добро і зло, з оснащенням інструментарію прояву почуття гордості; із зведенням з допомогою педагогічної оцінки гордості за досягнення до найвищих чеснот; з оновленням змісту та осучасненням методів роботи ЗДО з сім'ями вихованців щодо формування почуття гордості.

Розроблено методичні рекомендації для педагогів ЗДО, в яких розкрито такі аспекти проблеми виховання почуття гордості за свої досягнення: збагачення уявлень педагогів про зміст основних категорій; зв'язок травм розвитку та самоповага дитини третього року життя; виховання почуття гордості та власної гідності; предметна діяльність та її роль у вихованні особистості дитини раннього віку.

ВИСНОВКИ

Наша кваліфікаційна робота присвячена розкриттю концептуальних підходів, визначенню особливостей виховання у дітей третього року життя, почуття гордості за досягнення у предметно-практичній діяльності. В результаті дослідження сформульовано такі висновками.

Згідно *першого завдання дослідження* розкрито зміст та структуру поняття «почуття гордості» дитини третього року життя». У дослідженні доведено дефіцит теоретико-експериментальних праць, присвячених означеній проблемі і виконаних на дітях раннього віку. Під почуттям гордості за досягнення ми розуміємо позитивно забарвлену емоцію, переживання дитини, яке відображає її позитивну самооцінку, наявність самоповаги, почуття власної гідності, усвідомлення власної цінності.

Відповідності з *другим питанням* теоретично обґрунтовано педагогічні умови оптимізації освітнього процесу ЗДО. Основними педагогічними умовами у дослідженні виступили: розширення уявлень дітей раннього віку про «добру» і «недобру» гордість та збагачення інструментарію прояву почуття гордості; зведення вихователями ЗДО та батьками з допомогою педагогічної оцінки почуття гордості до найвищих людських чеснот; оновлення змісту та осучаснення методів роботи ЗДО з сім'ями дітей раннього віку щодо формування у них елементарних форм здорової гордості. Їх упровадження у педагогічну практику оптимізує освітній процес ЗДО.

Розв'язання *третього завдання* спрямовувалось на визначення критеріїв, показників та структурних компонентів оціни міра вихованості у дітей третього року життя базуючись на них, розроблено почуття гордості за досягнення у предметно-практичній діяльності. Базуючись на них, створено діагностичну методику, адекватну поставленим завданням. До неї увійшли такі методи: бесіда, проєктивна методика, спостереження та моделювання експериментальної ситуацій.

Згідно *четвертого завдання* дослідження схарактеризовано чотири рівні сформованості у дітей третього року життя почуття гордості за досягнення – високий, оптимальний, середній та низький. До високого рівні розвитку почуття гордості увійшло 18% дітей із збалансованим співвідношенням усіх показників. Оптимальний рівень склали 24% дітей третього року життя з достатньою мірою збалансованості показників. До середнього рівню сформованості почуття гордості за свої досягнення увійшли нестабільні діти, які характеризувалися дисбалансом показників. Низький рівень сформованості почуття гордості виявився властивий 16% дітей із зародковим рівнем розвитку кожного з визначених у дослідженні показників.

У відповідності з *п'ятим завданням* було розроблено методичні рекомендації для вихователів ЗДО, спрямовані як на підвищення рівня їхньої поінформованості, так і з метою ознайомлення з особливостями розвитку особистості у ранньому віці. У рекомендаціях запропоновано: словничок для збагачення знань; інформацію щодо впливу дитячих травм розвитку на становлення і розвиток у дітей самоповаги; викладено рекомендації стосовно особливостей виховання дітей раннього віку почуття гордості та власної гідності; підкреслено роль предметної діяльності у розвитку в дітей третього року життя почуття гордості за свої досягнення.

Наше дослідження не вичерпує усіх важливих аспектів проблеми виховання почуття гордості за досягнення. Перспективними напрямками подальшої роботи виступають: розробка моделі оптимізації вихованого процесу у ЗДО різних типів (закритих і відкритих) і сім'ї, до складу якої увійде перелік форм, методів та прийомів виховання почуття гордості у дітей третього року життя. Доречно дослідити наступність у формуванні відчуття гордості за досягнення у ранньому та дошкільному дитинстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аніщук А. М. Індивідуалізація освітнього простору в ДНЗ: навч. посіб. для студентів вищих навч. закл. спеціальності «Дошкільна освіта»/А. М. Аніщук.- Ніжин: НДУ. ім. М. Гоголя, 2017. 202с.
2. Артемова Л.В. Щоб дитина хотіла і вміла вчитися / Л.В. Артемова //Дошкільне виховання, 2000. № 5. 72 с.
- 3.Базовий компонент дошкільної освіти України (нова редакція) Дошкільне виховання. 2012. № 7. С. 4–19.
- 4.Байер О.М. Розвиток саморегуляції старших дошкільників у взаємодії з дорослими та однолітками: автореф. дис. на здобуття вч. ступеня канд. псих. наук : спец. 19.00.07 "Вікова та педагогічна психологія»/ Байер О. М. К.,2008. 22с. 2000
5. Безкоровайна О.В. Виховання культури особистісного самоствердження в ранньому юнацькому віці: Монографія. Рівне: РДГУ. Видавець Олег Зень. 2009. 470 с.
6. Беленька Г. В. Особистість випускника дитсадка: базові якості/ Г. В. Беленька Дошкільне виховання. 2015. №7. 11-15.
7. Бех І.Д. Виховання особистості у двох книгах. Їт.2 особистісно орієнтований підхід: науково-практичні засади. К.: Либідь. 2003. 364 с.
8. Бех І.Д. Психологічні джерела виховної майстерності: навчальний посібник. К:Академвидав. 2009. 246 с.
9. Бех І.Д. Психоактиваторі виховного процесу. Науково-методичний посібник .Сімферополь. 2008. 86 с.
10. Боришевський М.Й. Особистість у вимірах самосвідомості: монографія. Суми: Вид. будинок «Еллада». 2012. 608 с.
11. Василенко І.В. Соціальне виховання при взаємодії школи та сім'ї /Василенко І.В. Проблеми сімейного та статевого виховання молоді: Науково-методичний збірник. К.: ІСДО, 1995. 252 с.
12. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад і гол. ред.В.Т. Бусел]. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2007. 1736 с.
13. Воспитание детей дошкольного возраста /Под.ред. Л.Н.Проколиенко. К.: Вища школа, 1990. 368 с.
14. Вишневецький О. Орієнтири національного виховання Рідна школа 1994. № 6. 82 с.
15. Гордеєва Ж.В. Розвиток регулятивної функції самооцінки у дошкільного і молодшого шкільного віку: автореф. дис. на здобуття вч. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 "Педагогічна і вікова психологія»/Гордеєва Ж.В. К.,2007. 24с.

16. Гордєєва Ж. М. Формування самооцінки в дітей дошкільного віку /Ж.М. Гордєєва. Х.: Видавничий дім «Слово», 2002. 50с.
17. Гуріна З.В. Психолого-педагогічні умови становлення самостійності у дітей раннього віку: автореф. дис.канд. психолог.наук. К. 2008. 21 с.
18. Дятленко Н.М. Психологічні умови розвитку самоповаги у дошкільників. Дис.психол.наук. К. 2002. 169 с.
19. Житєва компетентність особистості / Под ред. Л.В.Сохань, І.Г.Єрмакова, Г. М. Несен К. Богдана, 2003. 276 с.
20. Інноваційні форми дошкільної освіти. Інноваційні форми дошкільної освіти - Дошкільна педагогіка - Підручники для студентів онлайн 52 http://stud.com.ua/17877/pedagogika/innovatsiyni_formi_doshkilnoyi_osviti#7
21. Калуська Л. Комплексна програма розвитку, навчання і виховування дітей дошкільного віку «Соняшник». Тернопіль: Мандрівець. 2014. 144с.
22. Кононко О.Л. Гідність: феноменологія та особливості розвитку у дошкільному дитинстві. Наукові записки. Серія Психолого-педагогічні науки Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя. Ніжин:НДУ ім.М.Н.Гоголя. 2022. № 3. С.46-57
23. Кононко О.Л. Біля джерела дитячої гідності: акценти для педагогів// Вихователь-методист дошкільного закладу. №8. 2022. С.4-12.
24. Кононко О. Л. Виховуємо соціально компетентного дошкільника: навч.-метод. посіб. до Базової прогр. розв. дитини дошк. віку «Я у Світі» / О. Л. Кононко. К.: Світич, 2009. 208 с.
25. Кононко О. Л. Соціально-емоційний розвиток: навч. посіб. для вищ.навч. закладів/ О. Л. Кононко. К. Освіта, 1998. 255 с.
26. Кононко О.Л. Плекаємо в малечі почуття самовартісності: Навч.-метод. Посібник.-К.: Наш час; Х.: Ранок. 2010. 207 с.
27. Кравченко Т.В. Особливості виховання та соціалізації дитини в сучасній українській сім'ї / Т. В. Кравченко Український соціум, 2004. № 2 (4).102 с.
28. Кремінь В. Г. Освіта і наука України: шляхом модернізації (Факти, роздуми, перспективи)/ В. Г. Кремінь. К.: Грамота, 2003. 216 с.
29. Кремень В. Г. Філософія людино центрizmu в освітньому просторі / В. Г.Кремень Тов. «Знання» України. К., 2011. 295 с.
30. Кузьменко В. Соціальна компетентність дошкільнят: особливості, показники та шляхи розвитку / Кузьменко В. Дошкільне виховання, 2001. № 9. 84 с.
31. Кулачківська С.Є. «Віковий аспект психічного розвитку дитини дошкільника», Психічний розвиток дитини дошкільника. Навчальний посібник для педагогів. К.: Світоч, 2004. 75 с.

32. Лавриченко Н.М. Педагогіка соціалізації: європейські риси / Лавриченко Н.М. К.: Віра Інсайт, 2000. 444 с.
33. Ліфарєва Н. В. Психологія особистості: навчальний посібник. К.: Центр навчальної літератури, 2003. 240 с.
34. Лукашевич М.П. Соціалізація. Виховні механізми та технології: Навчально-методичний посібник / М.П. Лукашевич. К.: ІЗМН, 1998. 112 с.
35. Лукашевич М. Національній школі – соціологічні знання / Лукашевич М. Соціальна педагогіка і адаптивність особистості: науково-методичне видання / Ред. Н. Журбенко / М. Лукашевич. Суми.: ВВП «Мрія»-ЛТД, 1994. 110 с.
36. Луценко І. Моделювання ситуацій спілкування / І.Луценко /Дошкільне виховання, 1999. № 5. 76 с.
37. Москаленко В.В. Соціальна психологія / В.В. Москаленко. К.: ЦУЛ, 2005. 624 с.
38. Мельник І.С. Особливості впливу взаємин з дорослими та однолітками на самооцінку старшого дошкільника: автореф. дис. на здобуття вчен. ступеня канд. псих. наук : спец. 19.00.07 "Вікова та педагогічна психологія»/ Мельник І.С. К.,2010. 22с.
39. Олійник О. О. Психологічні умови формування самооцінки у старших дошкільників: автореф. дис. на здобуття вч. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 "Педагогічна і вікова психологія»/ Олійник О.О.,2010. 22с.
40. Овчарова Р.В. «Практична психологія в початковій школі», казки у газеті / Овчарова Р.В. / Шкільний психолог, 2001. № 1–3.
41. Павелків Р. В. Вікова психологія: підручник. Вид. 2-е, стер. К.: Кондор, 2015. 469 с. URL: <https://textbook.com.ua/psihologiya/1473452495/s-26>.
42. Плохій З.П. Актуальні проблеми дошкільного виховання / Плохій З.П. //Дошкільне виховання, 1989. № 8. 74 с.
43. Поніманська Т.І. Люди і я. Світ дорослих як чинник соціалізації особистості дитини /Поніманська Т.І. Дошкільне виховання, 1999. № 8. 75 с.
44. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка: навч. посіб. для студ. Вищих навч. закладів / Поніманська Т.І. К.: Вид. дім «Слово», 2004. 456 с.
45. Поніманська Т. Виховання людяності: технологічний аспект / Поніманська Т.І. / Дошкільне виховання, 2008. № 4. 78 с.
46. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» (нова редакція) / [наук. ред. та упоряд. О. Л. Кононко]. К. : «МЦФЕР-Україна»,2019. 488 с.

47. Психологічна енциклопедія / [автор-упорядник О.М. Степанов.] К: «Академвидав», 2006. 424 с.
48. Психологія особистості: Словник-довідник / За ред. П.П. Горностая, Т.М.Титаренко. К.: Рута, 2001. 320 с.
49. Рогальська І. П. Соціалізація особистості у дошкільному дитинстві: сутність, специфіка, супровід: монографія. К.: Міленіум, 2008. 400 с.
50. Рейнопольська О.Д. Теоретико-методичні засади формування у дошкільників ціннісного самоствавлення: автореф. докт. дис.. К., 2021. 42 с.
51. Світлична С. П. Виховання ціннісного ставлення до себе у старших дошкільників засобами народної педагогіки Слобожанщини: автореф. дис. на здобуття вч. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.08 "Дошкільна освіта»/Світлична С. П. К.,2010. 22с.
52. Сидельникова О.Д. Ціннісне ставлення до власного «Я» як чинник розвитку дитини дошкільного віку / О.Д. Сидельникова // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. Зб. наук. праць, Вип 16, книга 1, 2012. 321 с.
53. Становлення внутрішньої картини світу дошкільника : монографія / [Т.О. Піроженко, С.О. Ладивір, О.О. Вовчик-Блакитна та ін.] ; за ред. Піроженко Т.О. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2012. 236 с.
54. Татенко В. Методологія суб'єктно-вчинкового підходу: соціально-психологічний вимір : монографія. К. : Міленіум, 2017. 184 с.
55. Титаренко Т.М., Ларіна Т.О. Життєстійкість особистості: соціальна необхідність та безпека. навч. посіб. – Бібліотечка *соціального* працівника. – К. : Марич, 2009. 76 с
56. Формування базових якостей особистості дітей старшого дошкільного віку в ДНЗ : монографія / Г. Беленька, С. Васильєва, Н. Гавриш, В.Маршицька, С. Нечай, О. Остряньська, О. Полякова, В. Рагозіна, О.Рейнопольська, Н. Шкляр ; за заг. ред. О. Рейнопольскої. Харків : Друкарня «Мадрид», 2015. 330 с.
57. Ціннісні орієнтації дитини у дорослому світі : навч.-метод. посібник / Т. О. Піроженко, Л. І. Соловйова та ін. К. : Вид. Дім «Слово», 2016. 248 с.
58. Чиренко Н.В. Виховання власної гідності підлітків у дитячому об'єднанні: Дис. канд. пед. наук. К. 2012. 277с.
59. Щербань П. Психологія сучасної сім'ї та педагогіка сімейних взаємин / Щербань П. / Рідна школа, 2005. № 2.
60. Якименко Л. Родина та діти в Україні / Л. Якименко / Дошкільне виховання, 1995. № 6.

ДОДАТКИ

Додаток А.

Метод до когнітивного компоненту гордості

Бесіда «Розкажи про себе».

Мета – з'ясувати особливості уявлень трирічних дітей про феномен гордості як позитивного переживання, яке відображає самооцінку, самоповагу, гідність, власну цінність. Проводилася індивідуально з кожною дитиною. Бесіда містила п'ять доступних віку запитань, спрямованих на визначення уявлень дітей про свій досвід виграшів та програшів, наданих переваг складності завдань, поведінку в ситуації зіткнення з труднощами, типову реакцію на успіх-неуспіх в предметно-практичній діяльності. З огляду, що в експерименті взяли участь 14 дітей, усього було отримано і опрацьовано 70 відповідей.

Перелік запитань

1. Ти частіше:

- виграєш
- програєш
- буває по-різному
- відповідь відсутня

2. Ти обираєш зазвичай:

- легке завдання
- середньої складеності завдання
- складне завдання
- буває по-різному
- відсутня відповідь.

3. Як ти вчиняєш, коли завдання виявляється заскладним

- шукаєш вихід
- звертаєшся до дорослого
- кидаєш роботу, переключаєшся на інше

- відповідь відсутня.

4. Як ти реагуєш на свій успіх

- радію
- ставлюся спокійно
- інший варіант відповіді

5. Як ти реагуєш на свій програш

- засмучуюсь
- звинувачу в цьому інших
- плачу, серджуся
- кидаю завдання незакінченим

Додаток Б.

Метод до емоційно-ціннісного компоненту гордості

Гра «Кружечки»

Мета – з'ясувати особливості уявлення малюків про власне ставлення до своєї типової поведінки та порівняти її з поведінкою однолітків. Проводилася в індивідуальній формі. Експериментатор пропонує дитині лист А-4, на якому зображено три кружечки, і каже: «Ми з тобою гратимемо. Кружечки – це діти. Хорошу дитину замалюй зеленим кольором (дитина замальовує зеленим кольором перший кружечок і називає ім'я хорошого малюка). Поганого малюка замалюй червоним кольором (дитина замальовує другий кружечок червоним кольором і називає ім'я поганого однолітка). Третій кружечок – це ти. Замалюй себе зеленим або червоним кольором в залежності від твоєї поведінки – хорошої чи поганої. І поясни, чим ти хороший чи поганий». З огляду, що в експерименті взяли участь 14 дітей трьох років, було оброблено 14 листків.

У протоколах спостережень фіксувалися:

- тривалість роботи

- звернення за допомогою до дорослого
- зміна рішень
- емоційні та словесні реакції
- чи замислювалася, яким кольором замальовувати свій кружечок
- пояснення свого вибору.

Додаток В.

Методи до поведінкового компоненту гордості

Спостереження.

Проведено потри сеанси спостережень за кожною дитиною під час виконання нею практичного. Усього було проведено 42 спостереження, що дозволило отримати інформацію про особливості сформованості у досліджуваних почуття гордості.

У протоколах фіксувалися:

- час роботи,
- характер дій (самостійні, залежні)
- ставлення до труднощів
- звернення за допомогою
- загальний емоційний настрій
- кількість відволікання
- доведення розпочатого до кінця
- реакція на кінцевий результат.

Моделювання експериментальної ситуації

Мета - дослідити самооцінки та оцінки особистісних якостей дітей своєї групи. Стимульний матеріал - два іграшкових будиночки та фотокартки усіх дітей групи. Проводився індивідуально. Перед початком роботи

експериментатор проводив коротку бесіду про моральні та вольові якості дітей, уміння діяти самостійно, впевнено, цілеспрямовано, не відволікатися на стороннє, регулювати свою поведінку задля досягнення успіху. Потім педагог пропонує дитині роздивитися фотографії усіх однолітків групи і розподілити їх по двох будиночках. До першого – тих, хто завжди досягає успіху, діє самостійно, не відволікається на стороннє; а у другий – фотокартки тих дітей, які рідко доводять розпочате до кінця, завжди звертаються за допомогою до дорослого. Дорослий запитує малюка: «В який будиночок ти покладеш свою фотокартку?» Дитина має пояснити усі свої вибори, обґрунтувати їх.

У протоколах спостережень фіксувалися:

- тривалість роботи;
- зосередженість, відсутність відволікання;
- зважування прийнятого рішення;
- внесення змін у попереднє рішення;
- коментар щодо виборів;
- коментар щодо себе.

